

سلطان کھاروی

(بطور شاعر)

ڈاکٹر محمد ایوب

سلطان کھاروی

(بطور شاعر)

ڈاکٹر محمد ایوب

ڈاکٹر محمد ایوب

(استاد پنجابی زبان و ادب)

سارہ پبلی کیشنز مکان نمبر ۸۵ گلی نمبر ۹، قاسم آباد جھنگ روڈ، فیصل آباد

موبائل نمبر: 0333-6566519

Sultan Kharvi(bataur Shair)

By

Dr Muhammad Ayyub

May, 2022

ARI ID: [1688708456009](#)

جملہ حقوق بحق شاعر محفوظ ہیں

کتاب:	سلطان کھا روی (بطور شاعر)
تحقیق و تدوین:	ڈاکٹر محمد ایوب
کمپوزنگ:	منان لطیف، محمد نعیم چہ
سرورق:	عارف حسین عارف
اشاعتِ اول:	مئی ۲۰۲۲ء
اہتمام:	حسن ادب، فیصل آباد
قیمت:	۳۰۰ روپے

چڑھاوا

ایس سمے دے بہوں نفیس، پروہن چار، خوش اخلاق، حلیم الطبع،

بردبارتے صوفی منش انسان ڈاکٹر حفیظ احمد

تے

قابلِ قدر، مخلص، اُچ کوٹی کوی، پارکھ، کھوج کار، کہانی کار تے

ہنس مکھ ڈاکٹر احسان اللہ طاہرنوں

لکھاری دیاں کتاباں

- 2012ء خواجہ علی بہادر دی کلیات ”دکھاں دے پنڈھ“ دا اک فکری ویرواتے لکھاریاں دی پذیرائی
- 2018ء شریف فیاض وزیر آبادی (فن اور شخصیت)
- 2018ء سوہنے ماہی دے دیس ول (سفر نامہ)
- 2018ء گوجری زبان و ادب (کھوج)
- 2019ء تنقیدی ویروے (پرکھ)
- 2019ء ورثے دی چھاں (کھوج، لوک ادب)
- 2020ء ورثے دی چھاں (کھوج، لوک ادب) (دو جاحصہ)
- 2020ء طب نبویؐ تے پنجابی ادب (سیرت رسول اللہؐ)
- 2020ء سو جھ سار (کھوج تے پرکھ)
- 2020ء شہباز دانش (شخصیت تے فن) (پرکھ)
- 2021ء گل زیب عباسی (شخصیت تے فن) (پرکھ)
- 2021ء باتاں دادی دیاں (بال ادب، لوک کہانیاں)
- 2021ء ورثے دی چھاں (کھوج، لوک ادب) تیجا حصہ
- 2021ء جیون جاج سوہنے نبیؐ دی سیرت پاک راہیں (سیرت رسولؐ)
- 2022ء گوجری زبان و ادب (دو جاحصہ) (کھوج)
- 2022ء باتاں دادی دیاں (دو جاحصہ) (بال ادب، لوک کہانیاں)
- 2022ء سو جھ سار (دو جاحصہ) (کھوج تے پرکھ)
- 2022ء ارشاد ڈیروی (شخصیت تے فن) (پرکھ)
- 2022ء سلطان کھاروی بطور شاعر (پرکھ)

لکھاری دے ادبی اعزاز

- لچپال ایوارڈ خدمت ”نعت ادب“ انجمن قذیل مصطفیٰ گوجرخان راولپنڈی 2009ء
- یادگاری شیلڈ ”بزم مولا شاہ“ چوہان روڈ لاہور 2012ء
- یادگاری شیلڈ ”وارث شاہ کانفرنس“ زرعی یونیورسٹی فیصل آباد 2017ء
- یادگاری شیلڈ ”رسالہ القمر“ گورنمنٹ پوسٹ گریجویٹ کالج سمن آباد فیصل آباد 2017ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ ”سوہنے ماہی دے دیس ول“ مہکاں ادبی بورڈ ساہیوال 2018ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ مہکاں ادبی بورڈ ساہیوال 2018ء
- نقیبی ادبی ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ نقیبی کاروان ادب فیصل آباد 2018ء
- سائیں حیات پسروری ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ بزم حیات پنجابی پسرور سیالکوٹ 2018ء
- دل دریا ادبی ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ بزم دل دریا پاکستان گجرات 2018ء
- دل دریا ادبی ایوارڈ ”سوہنے ماہی دے دیس ول“ بزم دل دریا پاکستان گجرات 2018ء
- حسن کارکردگی ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ انصاری فاؤنڈیشن پاکستان فیض پور شیخوپورہ 2018ء
- مولا شاہ ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ بزم مولا شاہ چوہان روڈ لاہور 2018ء
- تنظیم کار خیر پاکستان ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ تنظیم کار خیر پاکستان گوجرانوالہ 2018ء
- مولا شاہ ایوارڈ ”سوہنے ماہی دے دیس ول“ بزم مولا شاہ چوہان روڈ لاہور 2018ء
- الفانوس ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ الفانوس پاکستان گوجرانوالہ 2018ء
- الفانوس ایوارڈ ”سوہنے ماہی دے دیس ول“ الفانوس پاکستان گوجرانوالہ 2018ء
- یادگاری شیلڈ پہلی بین الاقوامی پنجابی کانفرنس لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور 2018ء
- مسعود کھدر پوش ایوارڈ ”سوہنے ماہی دے دیس ول“ مسعود کھدر پوش ٹرسٹ لاہور 2018ء
- نقیبی ادبی ایوارڈ ”سوہنے ماہی دے دیس ول“ نقیبی کاروان ادب فیصل آباد 2018ء
- نقیبی ادبی ایوارڈ ”شریف فیاض وزیر آبادی: فن تے شخصیت“ نقیبی کاروان ادب فیصل آباد 2018ء
- کار خیر ایوارڈ ”شریف فیاض وزیر آبادی: فن تے شخصیت“ کار خیر فاؤنڈیشن گجرات گوجرانوالہ 2018ء
- استاد عشق لہر ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ استاد عشق لہر اکیڈمی لاہور 2018ء
- غلام رسول آزاد ایوارڈ ”گوجری زبان وادب“ بزم پاکستان گوجری ایبٹ آباد 2018ء

- یادگاری شیلڈ پہلی بین الاقوامی پنجابی کانفرنس لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور 2018ء
- حضرت امیر مجید سرکار ایوارڈ ”برائے علم و ادب“ امیر ادب سوسائٹی نارووال 2019ء
- خوشبوئے نعت ایوارڈ، عبدالحق نعت فاؤنڈیشن سرگودھا 2019ء
- یادگاری شیلڈ دوجی بین الاقوامی پنجابی کانفرنس لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور 2019ء
- کانگال ادبی ایوارڈ، ورثے دی چھاں جگت پنجابی سبھا، گجرات 2019ء
- ورثے دی چھاں، بورڈ آف انٹرمیڈیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن، فیصل آباد 2019ء
- دل دریا ادبی ایوارڈ، ورثے دی چھاں، دل دریا پاکستان، گجرات 2019ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ، ورثے دی چھاں، مہکاں ادبی بورڈ، ساہیوال 2019ء
- سردار ادبی ایوارڈ، ورثے دی چھاں، سردار ادبی تنظیم، جاکے چیمہ، سیالکوٹ 2019ء
- دل دریا ادبی ایوارڈ، تنقیدی ویرے، دل دریا پاکستان، گجرات 2019ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ، تنقیدی ویرے، مہکاں ادبی بورڈ، ساہیوال 2019ء
- یادگاری شیلڈ تہجی بین الاقوامی پنجابی کانفرنس لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور 2020ء
- یادگاری شیلڈ بابا فرید تے گورونانک بین الاقوامی پنجابی کانفرنس پنجاب یونیورسٹی لاہور 2020ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ، طب نبویؐ تے پنجابی لوک ادب، مہکاں ادبی بورڈ، ساہیوال 2020ء
- مولانا شاہ ایوارڈ، طب نبویؐ تے پنجابی لوک ادب، بزم مولانا شاہ چوہان روڈ لاہور 2020ء
- بھیل انٹرنیشنل ادبی ایوارڈ، طب نبویؐ تے پنجابی لوک ادب، بھیل ادبی سنگت ننکانہ صاحب 2020ء
- بھیل انٹرنیشنل ادبی ایوارڈ، سو جھسار، بھیل ادبی سنگت ننکانہ صاحب 2020ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ، سو جھسار، مہکاں ادبی بورڈ، ساہیوال 2020ء
- مولانا شاہ ایوارڈ، سو جھسار، بزم مولانا شاہ چوہان روڈ لاہور 2020ء
- الفانوس ایوارڈ، ورثے دی چھاں، الفانوس پاکستان گوجرانوالہ 2020ء
- الفانوس ایوارڈ، طب نبویؐ تے پنجابی لوک ادب، الفانوس پاکستان گوجرانوالہ 2020ء
- علی ارشد میر ایوارڈ، جیون جاج سوہنے نبی دی سیرت پاک راہیں، پروفیسر علی ارشد میر فاؤنڈیشن لاہور 2020ء
- ڈاکٹر ریاض مجید ایوارڈ، ورثے دی چھاں (تیجا حصہ)، عالمی سخن ور فاؤنڈیشن، فیصل آباد، 2020ء
- دینی ادب ایوارڈ، جیون جاج سوہنے نبی دی سیرت پاک راہیں، انٹرنیشنل رائٹرز فورم، راول پنڈی 2020ء
- عالمی ماں بولی دیہاڑا اعزازی شیلڈ، ایگری ٹورازم، فیصل آباد 2021ء
- ایوارڈ برائے حسن کارکردگی، رائٹرز فورم پاکستان، راولپنڈی 2021ء

- کے ایم ایس ایوارڈ، سوجھ سار، کوٹلی محمد صدیق فاؤنڈیشن گجرات نوالہ 2021ء
- کے ایم ایس ایوارڈ، شہباز دانش شخصیت تے فن، کوٹلی محمد صدیق فاؤنڈیشن گجرات نوالہ 2021ء
- کے ایم ایس ایوارڈ، طب نبویؐ تے پنجابی لوک ادب، کوٹلی محمد صدیق فاؤنڈیشن گجرات نوالہ 2021ء
- عالمی ماں بولی دیہاڑ، اعزازی شیلڈ، ایگری ٹورزم، فیصل آباد 2021ء
- ایوارڈ برائے حسن کارکردگی، انٹرنیشنل رائٹرز فورم، پاکستان، راول پنڈی، 2021ء
- یادگاری شیلڈ، چوتھی بین الاقوامی پنجابی کانفرنس، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور، 2021ء
- یادگاری شیلڈ، چوتھی بین الاقوامی پنجابی کانفرنس، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور، 2021ء
- حضرت امیر مجید سرکار ایوارڈ برائے خدمت ادب، امیر ادب سوسائٹی، نارووال، 2021ء
- شیر ربانی ایوارڈ، باتاں دادی دیاں، شیر ربانی فاؤنڈیشن، مانگلا نوالا، ضلع ننکانہ صاحب، 2021ء
- کھل ادبی ایوارڈ، ورثے دی چھاں، تیجا حصہ، کھل ادبی سنگت، بچکی، ضلع ننکانہ صاحب، 2021ء
- ایف۔ جے ایوارڈ، جیون جاج سوہنے نبیؐ دی سیرت پاک راہیں، جے ایف رائٹرز، لاہور 2021ء
- گولڈ میڈل، جیون جاج سوہنے نبیؐ دی سیرت پاک راہیں، ہیر انٹرنیشنل ادبی سنگت، ننکانہ صاحب، 2021ء
- سردار ادبی ایوارڈ، باتاں دادی دیاں، بزم ذوق ادب، جاکے چیمہ، ضلع سیالکوٹ، 2021ء
- گڈ وشرز ایوارڈ، جیون جاج سوہنے نبیؐ پاک دی سیرت راہیں، گڈ وشرز پاکستان، چونیاں، ضلع قصور 2021ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ، جیون جاج سوہنے نبیؐ دی سیرت پاک راہیں، مہکاں ادبی بورڈ ساہیوال 2021ء
- مہکاں ادبی ایوارڈ، باتاں دادی دیاں، مہکاں ادبی بورڈ ساہیوال 2021ء
- کے ایم۔ ایس ایوارڈ، جیون جاج سوہنے نبیؐ دی سیرت پاک راہیں، کوٹلی محمد صدیق فاؤنڈیشن، گوجرانوالا، 2021ء
- الفانوس ایوارڈ، باتاں دادی دیاں، الفانوس پاکستان، گوجرانوالا 2021ء
- الفانوس ایوارڈ، ورثے دی چھاں، تیجا حصہ، الفانوس پاکستان، گوجرانوالا 2021ء
- مولاشاہ ایوارڈ، باتاں دادی دیاں، بزم مولاشاہ، لاہور 2021ء
- کانگال ادبی ایوارڈ، باتاں دادی دیاں، جگت پنجابی سبھا، گجرات، 2021ء
- ادبی سیوک ایوارڈ، بزم حیات پسرور، ضلع سیالکوٹ 2022ء
- ایکسی لینس ایوارڈ، کاروان حوا، لٹریچر فورم، پشاور 2022ء
- بھیلی، پنجابی سیوک ایوارڈ، بھیلی سیالکوٹ، پاکستان 2022ء

فہرست

9	ڈاکٹر محمد ایوب	❖	مڈھلی گل
11		❖	سلطان کھاروی دی حیاتی
25		❖	اجو کا سماج تے سلطان کھاروی
29		❖	سلطان کھاروی دی غزل گوئی وچ حقیقت پسندی
35		❖	سلطان کھاروی دیاں غزلاں دے وشے تے فنی خوبیاں
45		❖	سلطان کھاروی دینجانبی نظم نگاری
73		❖	سلطان کھاروی تے اصناف سخن
73		۱	سلطان کھاروی دی حمد نگاری
77		۲	سلطان کھاروی دی نعت نگاری
79		۳	سلطان کھاروی دیاں کافیاں
83		۴	سلطان کھاروی تے باراں ماہ
87		۵	سلطان کھاروی تے ست وارہ
89		۶	سلطان کھاروی دی گیت نگاری
91		۷	سلطان کھاروی دی بال شاعری

مڈھلی گل

کامرس دا طالب علم ہوون دے باوجود ساہت، قدرتی منظر تے سہپن وچ میری دل چسپی بال پن توں ای سی۔ ایہو کارن اے کہ میں باقاعدہ لکھنے توں پہلے سارا پاکستان خاص کر شمالی علاقہ جات دی یا تراتن سو توں وی ودھ وار کیتی۔ بہت سارے لکھاری تے کویاں نال سنگت وی رہی تے جدوں پہلا لیکھ اخبار وچ چھپیا تاں متراں ولوں ملی ہلا شیرمی کان ساہت وچ دلچسپی ڈونگھی ہوندی گئی۔ پنجابی ساہت دیاں لکھتاں پڑھ تے اوہناں دے لکھاریاں نوں مل کے خوشی محسوس کرداساں۔ سلطان کھاروی نال وی میرا سمبھندھ ساہت پاروں ہو یا۔ پہلی ملاقات دا قائم ہو یا تا تراج تائیں برقرار اے۔ اوہ اک درویش صفت منکھ نہیں۔ سب نال پیار کرن والے تے یاراں دے یار، اُچ کوٹی کوی، پارکھ تے کھوج کار نہیں۔ اوہناں دے سریر وچ اک بھڑکا وُروح دا واس ہے جو اوہناں نوں ٹک کے بہن نہیں دیندی۔ ہر ویلے کسے نہ کسے کم وچ رجھے رہندے نہیں۔

میں اپنے کول موجود آپ دیاں لکھتاں نوں گوہ نال پڑھیا تے پڑھن توں بعد اوہناں دی شخصیت تے فن دی جو صورت من اندر ابھری میں انتہائی ایمان داری نال اکھراں دی لڑیاں وچ پروکے تہاڈے ساہمنے رکھ دتا اے۔ میں کتھوں تائیں اپنے سرنا نوں نال انصاف کر سکیاں ہاں، ایہہ گل تساں مینوں دسی اے۔ تہاڈے وچاراں دا اڈیکن ہار۔

ڈاکٹر محمد ایوب

فیصل آباد

سلطان کھاروی دی حیاتی

جنم

سلطان کھاروی 1965ء نوں پنڈ کھارا ضلع گوجرانوالا وچ پیدا ہوئے۔

خاندانی پچھوکر

ساڈ اپیرا دیس جیہداناں چوہدری رحمت علی نے رکھیا جیہد اسفنا علامہ اقبال نے ویکھیاتے جینہوں وجود وچ لیاؤن لئی قائد اعظم محمد علی جناح نے اپنیاں نیندراں دی قربانی دتی۔ پاکستان تے بن گیا پر ظلم ایہہ ہویا جے پنجاب وچ لکیر مار دتی گئی۔ پنجاب دوٹوٹے ہو گیا۔ اک مشرقی تے اک مغربی پنجاب، جیہدے وچ اسیں تسیں رہندے آں۔ مشرقی پنجاب دے مشہور ضلعے جالندھر دے پنڈتوں دے نیڑے تیرے ایہہ پنڈاج وی موجوداے۔ اوس پنڈداناں اے کوٹ بادل خاں۔ بادل خاں کوئی سرکڈھ پٹھان سی جیہدی قبراج وی کوٹ بادل خاں وچ موجوداے۔ ایس کوٹ بادل خاں توں 1947ء دی ونڈ مگروں اک خاندان ہجرت کر کے پاکستان آیا۔ خاندان دے وڈے داناں سی (چوہدری بوڑا) جیہڑے سلطان کھاروی دے داداسن۔ چوہدری بوڑا 1958ء وچ فوت ہوئے۔ اوہناں نوں کھارے دانمبردار بنا دتا گیا سی۔ اوس سہ جدولوں لوکائی اپنے اپنے ساکاں انگاں دی تلاش وچ ایدھر اودھر بھٹکدی پھردی سی۔

سلطان کھاروی دا پنڈ کھارا

ضلع شیخوپورہ دے مشہور پنڈ جنڈیالا شیرخاں توں شمال نوں جاییے تے باراں تیراں کلومیٹر تے اک پنڈاے۔ جدوں پاکستان بنیا تے ایس پنڈ وچ کوئی سوگھروی نہیں سی۔ ایس پنڈ داناں اے ”کھارا“ ایہہ پنڈ ضلع گوجرانوالا دی حدود وچ اے تے پنڈ کھارا وچ لنگھن والی سڑک سدھی گوجرانوالا دے اعوان چوک نال جا لگدی اے۔

چوہدری بوڑادی آل اولاد

چوہدری بوڑادے تن پترسن

1- عبدالعزیز 2- باغ علی 3- نواب دین

نواب دین دی آل اولاد

نواب دین دے چار پترنیں:

1- محمد رمضان 2- سلطان علی

3- نور محمد 4- عبدالغفور

مڈھلی تعلیم

سلطان کھاروی دے دن موجب پنج چھ سال دی عمر ہووے گی جدوں اوہناں دے والد صاحب نے اک دن گھوڑی تے بٹھا کے نال دے پنڈ ”باگاں والا“ لے گئے جتھے پرائمری سکول سی جیہدے دو کمرے سن۔

سردیاں وچ پڑھیار دُھے گراؤنڈ وچ بیٹھدے تے گرمیاں وچ بوڑھاں دی چھاویں جیہڑے سڑک دے دونہہ پاسیں کھلوتے نیں پر اوہناں دے پتے تے ٹہنیاں اک دو جے وچ گڈ مڈر ہندے نیں۔ ایہناں بوہڑاں دی چھاویں اک کھوہی سی جیہد اپانی آؤندی جاندی لوکائی تے پڑھیار پیندے۔

سکول وچ دو استاد سن۔ اک داناں اللہ رکھا صاحب تے دو جیاں داناں جناب نصیر احمد صاحب سی۔ پنڈاں تھاواں وچ پڑھے لکھے لوک نہ ہون برابر سن۔ ایس لئی اللہ رکھا صاحب پڑھاؤن دے نال نال ڈاک خانے داکم وی کردے سن تے لوک خط پتر وی اوہناں کولوں ای لکھواندے۔

پڑھیار سلطان علی

سلطان دی صحت شروع توں ای کمزوری تے کھارے توں دو کلو میٹر دور سکول وچ پیدل جاندے تے چھٹی ویلے نال دیاں پڑھیاراں نال پرت آؤندے۔ باگاں والا دے پرائمری سکول توں پنج جماعتاں پاس کیتیاں تے گھر والیاں نے سوچیا جے ہن سلطان نوں سکولوں ہٹالیا جاوے۔

سکولوں ہٹاؤن دا کارن

سلطان کھاروی دے تایا باغ علی دا پتر سردار جیہڑا ناویں وچ دو تن سال لا کے وی میٹرک نہ کر سکیا۔ اوں نے خاندان نوں مایوس کیتا تے ایس مایوسی نوں مکھ رکھدیاں سارے گھر والے سوچ رہے سن پئی ہن سلطان نوں تعلیم جاری نہیں رکھنی چاہیدی۔ ایس لئی والدہ محمدی بیگم رکاوٹ بن گئے۔ کیوں جے سلطان دی کمزور صحت دا والدہ نوں شروع توں احساس سی۔ اوہ سمجھدے سن کہ اگے جا کے نہ سلطان واہی جوتی کر سکدا اے نہ کوئی ہو رہا راکم۔ والدہ نے اپنے بھتیجے نوں پرائمری سکولوں ملن والا سٹیفکیٹ تے دساں دانوٹ پھڑا کے آکھیا۔ ”سلطان نوں اپنے سکولے داخل کروادے۔“ سلطان دی والدہ دا بھتیجا محمد بوٹا سلطان نوں ہائی سکول لے گیا تے داخل کروا چھڈیا۔

ہائی سکول

ہائی سکول وچ کوئی ڈیڑھ دو سو بچیاں دا داخلہ ہوویا۔ جیہناں دے چار سیکشن بنائے گئے۔ جیہناں دے ناں اے۔ بی۔ سی تے ڈی سن۔ سلطان صاحب سیکشن بی وچ سی۔ پورے علاقے وچ اکو ہائی سکول سی۔ جیہدی ٹوٹل تعداد 900 سی تے سارے سکول وچ 30 استاد سن۔

اختیاری مضمون

سکول وچ دو اختیاری مضمون سن جیہناں وچ انتخاب کر کے اک رکھنا ہوندا سی۔ سلطان اپنے سکول تے پڑھائی دی ہر چھوٹی موٹی گل اپنے مامے دے پتر محمد بوٹا نال سانجھی کردا۔ جدوں اختیاری مضمون دی گل ہوئی تے محمد بوٹا نے آکھیا۔ ”توں فارسی رکھنی ایس، تیرے نال دے پڑھیار ایہہ مضمون رکھن نہ رکھن۔“

سلطان دے نال دے جماعتیاں محمد اشرف تے محمد بشیر نے ڈرائینگ رکھی تے سلطان علی نے فارسی دا مضمون اختیاری لیا۔

اختیاری مضمون دے استاد

فارسی دے استاد محمد صدیق صاحب سن جیہڑے سراتے پگ بنھدے۔ نو ماہی امتحان وچ

فارسی دے پرچے وچ 80 نمبر آئے تے انج سلطان علی نے دسویں تیکر فارسی پڑھی۔ پنڈتوں سکول دا پنڈھ چار میل سی جیہڑا روزانہ کرنا پیندا۔

میٹرک

1972-73ء وچ میٹرک دارزلٹ آ گیا۔ گھر وچ کوئی وی تعلیم دا قدر دان نہیں سی سگول اگوں کسے نے وی توجہ نہ دتی تے تعلیمی سلسلہ بند ہو گیا۔

شاعری

بقول سلطان کھاروی شاعری تے ستویں جماعت وچ ای بھوتری ہوئی سی۔ پٹھاسدا لکھ کے کئی کاپیاں بھر چھڈیاں۔ جو اخبار، رسالہ ہتھ لگدا الف توں یے تک پڑھ چھڈ دا۔ گھر وچ کیناں ساریاں کتاباں جمع ہو گئیاں۔ اک دن محکمہ صحت داملازم گھر گھر پھر کے بوہے کچھ لگی پرچی دیکر رہیا سی۔ اوہدا دھیان کھلریاں کتاباں ول پیاتے پکھن لگا: ”کیہ کرنا پیا ایس؟ اگوں تعلیم بارے کیہ خیال اے؟“

کچھ سلطان کھاروی دی باقی کہانی والدہ نے دس چھڈی۔ محکمہ صحت دے ملازم محمد سلیم نے راہ دکھائی پئی فارسی فاضل کر، کتاباں ساڈے گھروں لے آؤ۔“

انج فارسی فاضل دیاں کتاباں پڑھن دا سلسلہ شروع ہو گیا۔ اپنے طور تے تیاری کیتی تے شیخوپورہ دے لیاقت سکول وچ ہوون والے امتحان وچ شامل ہو کے فارسی فاضل دے پتھے پرچے دے چھڈے۔ اوس امتحانی سنٹر وچ فارسی فاضل دے دو پڑھیار شامل سن۔ دو جے پڑھیار داناں محمد صفدر سی جیہڑے سید والا ضلع شیخوپورہ دے رہن والے سن۔

اورینٹل ٹیچر کورس

اک دن صفدر دا خط آیا کہ میں گکھڑ سکول وچ داخلہ لے لیا۔ توں اتھے کوئی نہیں۔ کدھرے فیل تے نہیں ہو گیا؟ چھیتی خط لکھ۔ فیر بھیج دوڑ کے اتھے داخلہ لیا۔

پوری کلاس وچ صرف 22 پڑھیار سن جیہناں وچ اکثریت عربی فاضل سن پر سلطان کھاروی دے نمبر ادنیٰ رجحان پاروں اردو فاضل، عربی فاضل تے فارسی فاضل ساریاں توں ودھ سن۔

اورینٹل کورس وچ رعایت

لگھڑ دی اوئی کلاس پورے سال دی سی پرہج دوڑ کے داخلہ لین پاروں سلطان کھاروی نوں
اوتھے بس تن مہینے رہنایا۔ مری وچ اک ہفتے داسکاؤٹ کورس کر کے کلاس نوں فارغ کردتا گیا۔

زلٹ دی اڈیک

زلٹ دی اڈیک تے ساریاں نوں بڑی بے چینی نال رہندی اے۔ پر سلطان کھاروی
بے فکرے سن۔ شاعری ہو رہی سی۔ پنڈوی چاریاراں دی منڈلی اکھٹی کر کے نظماں، غزلاں سنایاں
جاندیاں۔ اپنی چاریاری منظور احمد، محمد رمضان سوز مرحوم تے مشتاق اعوان نال پھیرے ٹورے
تے رہندے۔ اک دن فیر محمد صفر دا خط آیا۔

”زلٹ آ گیا اے۔ فلانی تاریخ نوں لگھڑ آواں گا اوتھے ای ملاقات ہووے گی۔“

نوکری دی درخواست

سلطان کھاروی دسدے نیں: مینوں ساری حیاتی دکھ رہیا جے میں خوش خط نہیں لکھ سکدا۔
اپنی بدخطی توں ڈردیاں گورنمنٹ پرائمری سکول دے ٹیچر سرورشاہ صاحب توں خوش خط درخواست
لکھوا کے محکمہ تعلیم گوجرانوالہ دے ڈی۔ ای۔ او آفس وچ دے چھڈی۔ اک دن ڈاکیا آرڈر لے
کے آ گیا۔ پورے ضلع وچ ہوون والے آرڈراں وچ سبھ توں پہلاں ناں سلطان کھاروی داسی پر جگہ
اوپری جیہی سی۔ کھارے توں کوئی 60 کلومیٹر دور گورنمنٹ ہائی سکول احمد نگر ضلع گوجرانوالہ ایہہ اوہو
ای پنڈا اے جتھوں دے مشہور نعت گو شاعر پروفیسر حفیظ تائب سن۔

ہائی سکول احمد نگر وچ حاضری

سلطان کھاروی دسدے نیں کہ میں 7 ستمبر 1981ء نوں احمد نگر گیا۔ گورنمنٹ سکول دے
ہیڈ ماسٹر جناب عبدالرسول صدیقی مرحوم سن۔ سکول دے سامنے حفیظ تائب ہوراں دے والد حاجی
چراغ دین ہوراں دا گھر سی۔ جدوں وڈی گیارہویں دادن آیا تے اوتھے ای میں پہلی واری حفیظ
تائب ہوراں نوں ملیا۔ احمد نگر وچ ہوون والے مختلف مذہبی جلسیاں وچ جان دا اتفاق ہویا تے

سائیں سردار علی سردار نال ملاقات ہوئی۔ اچے لمے قد دے سن پر عمر دے حساب وچ تھوڑا جتنا جھکے جھکے لگدے۔ فارسی والے آکھدے نیں:

گند ہم جنس باہم جنس پرواز
کبوتر با کبوتر ، باز با باز

میںوں سائیں سردار نال ملاقات توں مگروں آسے پاسے شاعراں دی تلاش دا شوق چڑھیا۔ پنڈ وچ شاہ چراغ دا میلہ لگن والا سی جتھے شاعرہ رکھیا گیتے پتہ لگا کہ آسے پاسے ہو روی کجھ شاعر ہن۔ میلے والے مشاعرے وچ سائیں سردار علی سردار، سجاد حسین سجاد، سلیم دلاوری تے اسلم چیمے نال ملاقات ہوئی۔ غالباً سکولوں چھٹی سی فیروی اپنے گھر نہیں ساں گیا۔ اک بندہ میںوں ملن آیا۔ ایہہ سلیم دلاوری سن۔ دسن لگے: ”آؤ تہانوں ایس علاقے دے اک شاعر نال ملائیے“

فیروہ میںوں لے کے موچی دی دکان اتے اپڑ گئے اوتھے اک نویں بندیں نوں ویکھیا جیہدے مونہہ تے ماتا دے داغ سن تے اکھاں دی لوگھدی پئی سی۔ ایہہ عبدالغنی شوق سی ورہیاں مگروں اوہناں دی کتاب ”ہیرا، نچھا“ اکیڈمی آف لیٹریلوں چھپی تے ایس کتاب دے چھپوان لئی فخر زمان ہوراں دیاں کوششاں دی داد دینی چاہیدی اے جیہڑے اوس ویلے اکیڈمی دے چیئرمین سن۔

موچی دی دکان وچ بیٹھے بیٹھے عبدالغنی شوق نے تجویز دتی جے کوئی بزم بنائی جاوے تاں جے علاقے وچ پنجابی ادب نوں پروان چڑھایا جاسکے۔ سجاد حسین سجاد نے ناں تجویز کیتا تے بزم شوق بنائی گئی۔ بزم شوق نے پنڈ پنڈ مشاعرے کروائے۔ ایس بزم دی پیروی کردیاں ہوئیاں وزیر آباد وچ طاہر وزیر آبادی نے ”پنجابی سانجھ“ بنائی۔ مہینے دے مہینے اوتھے وی مشاعرے ہون لگے جتھے کدی الیاس گھمن آوندے کدے شکیلہ جمال، کدے راجا رسالوتے اک وارا نجم حسین سیدا پڑے۔ راجا صادق اللہ ہوراں پروہن چاری کیتی تے اوہ ویلے تے اوہاں کتھے؟

ایہناں مشاعریاں وچ اختر حسین ڈار نال ملاقات ہوئی تے اوہ تعلق واسطہ ہن تک ٹریا آؤ ندا اے۔ احمد نگر وچ مدثر بٹ دی بھج دوڑ نال دو تن وڈے وڈے مشاعرے ہوئے جیہناں وچ شرکت لئی گوجرانوالہ، گجرات، لالہ موسیٰ، جہلم توں لے کے لاہور تیکر دے شاعر اپڑے۔ ایہہ ساری

بھج نرس مدثر بٹ ہوراں دی سی تے اودوں دیاں گلاں نیں جدوں اوہ لاہور نہیں سی آئے سگوں احمد نگر ای وسدے تے کجھ اخباراں دی نامہ نگاری کردے ہوندے سن۔

احمد نگر ہائی سکول وچ

سلطان کھاروی اپنی روں وچ بولدے جارہے سن۔ تنویر بخاری آکھدے نیں:

جماعتاں چار کیہ پڑھیا میں پھڑیا گیا عذاباں نوں

زمانہ راس نہ آوے تے مہنے داں کتاباں نوں

احمد نگر دے گورنمنٹ سکول وچ آؤن لئی میرے آرڈر ہوئے تے مینوں افسوس ہو یا سی پر اتھے اپڑکے انج دا دل لگا جے میں گیاراں ورہے احمد نگر بیٹھا رہیا۔ میرے استاد محترم جناب رحمت خاں چٹھے، پی ٹی آئی مختار احمد صاحب اتھے موجود سن۔

عبداللطیف مغل نذر حسین صاحب، رحمت علی اظہر، اصغر علی چیمہ، محمد اسلم چیمہ، قادر جھمٹ صاحب، مشتاق احمد بٹ، عبدالکریم مرحوم، فضل کریم صاحب، غلام محمد آزاد، حافظ فاروق، مرزا احمد اسلم، محمد اسلم بٹ، ڈرائینگ ماسٹر محمد بشیر، بشیر احمد ملک، منظور حسین چٹھے، امین الدین بٹ، میاں سلطان احمد، امان اللہ صاحب، نصر اللہ خاں تے اشرف علی خاں چٹھے سارے روز حاضری رجسٹر وچ اپنے اپنے دستخط کردے تے غیر حاضری یا غیر موجودگی دا پیار محبت نال ذکر ہوندا۔ پورے گیاراں سال دے پیریں گزر گئے۔ ہن ایہناں وچوں چوکھے سجن اتھے چلے گئے نیں جتھوں واپسی ناممکن اے پر اسیں ساریاں اوہناں دے کول جانا اے جو ساتھوں اگے جا چکے نیں۔

ایہہ گیاراں سال میری رہائش گورنمنٹ ہائی سکول دے اندر ہی رہی۔ اوکھے بھارے ویلے سارے مہربان خاص خیال رکھدے۔ جے بیمار ہوندا تے اختر ڈار بڑی باقاعدگی نال دیکھ بھال کردے۔ اک وار پیلا ریقان ہو یا تے سبناں علاج معالجے ولوں بڑی محبت دکھائی تے میں اوہناں مہربان دوستاں پاروں جیون جوگا ہو گیا۔ ڈرپ تے ڈرپ لگدی رہی تے دوستاں دی ہمدردی تے رب دی مہربانی نے بچالیا۔

غلام قادر جھمٹ ہوراں دا تبادلہ

غلام قادر جھمٹ سائنس دے ٹیچر سن۔ جدوں میں احمد نگر گیا تے اوہ وزیر آباد پڑھانڈے سن۔ احمد نگر دے لوکاں سکول دی حالت بہتر کرن واسطے اوتھاں اوہناں دا تبادلہ کروا کے وزیر آباد توں احمد نگر لے آندا۔ کسے اُنی اکی توں اوہ واپس وزیر آباد چلے گئے۔

مہربانی

غلام قادر ہوراں مہربانی کیتی تے میرا تبادلہ گورنمنٹ ہائی سکول کڑیاں کلاں ضلع گوجرانوالہ کروا دتا۔ ایس طرح میں دفتری نس بھج تے آواجائی توں بچ کے امن امان نال گھر دے نیڑے اپڑ گیا۔

پہنچیں وہیں پہ خاک

احمد نگر توں گورنمنٹ ہائی سکول کڑیاں آ کے محسوس ہو یا جے میں گھر دے نیڑے آ گیاں پر جیہڑا ماحول، باقاعدگی تے پڑھائی دا معیار احمد نگر ویکھیا کڑیاں ہائی سکول وچ سارا اوہدے الٹ اے یاں میرے لئی اک نویں تھاں عجیب و غریب سی۔ اتھے بس اوہ آکھان یاد آؤندا۔

اک ہووے کملا سمجھاوے ویہڑا
ویہڑا ہووے کملا سمجھاوے کیہڑا

ہن روم وچ رومناں وانگوں رہنا سی کہ جیسا دیس ویسا ویس۔

لاہور نیڑے ہو گیا

سیانے یاں لاہور یے کہندے نیں جیہنے لاہور نہیں ویکھیا اوہ جمیا ای نہیں۔ کڑیاں آؤن دا فائدہ ایہہ ہو یا جے مینوں لاہور نیڑے ہو گیا۔ کڑیاں ضلع گوجرانوالہ دا آخری پنڈاے۔ شیخوپورہ لنگھوتے اگے لاہور جتھے روز ادبی تقریباں، مشاعرے، محفلاں تے کانفرنساں ہون۔ بھلا کس دا جی نہیں کردا کہ ایہناں رونقاں وچ شامل نہ ہووے۔ کئی وارانج ہوندا جے میں سکولوں نکلد اتے لاہور اپڑ جاندا۔ کدی ریڈیو دابلاوا آیا ہوندا تے کدی ٹی وی والیاں۔

مشاعریاں دے دعوت نامے تے مکدے نہیں سن۔ سچ پچھوتے میں ایسے عرصے وچ ڈھیر

ادبی دوست بنائے۔ پاک ٹی ہاؤس تے وائی ایم سی دے کنے کو چکر لگے ایہہ گنتی وی یاد نہیں۔

شاعراں، ادیبان نال ملاقات

شاعر، ادیب ملدے گئے لاہور آؤن جان نال ڈھیر پنجابی پیارے تے شاعراں ادیبان نال ملاقاتاں رہیاں۔ جمیل احمد پال، الیاس گھمن، اختر حسین لہراں والے، سائیں اختر، میاں ظفر، راجا رسالو، کرنل نادر، آصف خان، کنول مشتاق، پروین ملک، اکرم شیخ، اصغر امرتسری، طفیل پرویز محترم، اکرم وڑائچ، مقصود ثاقب، مشتاق صوفی، حسین شاد، یونس احقر، رؤف شیخ، منظور وزیر آبادی، عمران نقوی، اطہر جاوید، وسیم گوہر، صغریٰ صدق، اسلم کولسری، شناور چدھڑ، عاشق راحیل، راج انصاری، اقبال راہی، نیلم ناہید درانی، افضل ساحر، آصف رضا، نسرین انجم بھٹی، ڈاکٹر نوید شہزاد، ہمایوں پرویز شاہد، ریاض راجی، عباد نیل شاد، منشا یاد، اقبال قیصر، ارشد اقبال ارشد، اقبال زخمی، امجد اقبال، ضیا اللہ رانا، افضل توصیف، طارق گجر، فرزند علی، عاشق علی فیصل، اکمل شہزاد گھمن، فرخندہ لودھی، خالد شیخ، زبیر احمد، احمد سلیم، سلیم خاں گمی، محسن مگھیانہ، کلیم شہزاد، میر تنہا یوسفی، افضل احسن زندھاوا، عبدالغفور درشن، انجم سلیمی، ڈاکٹر ریاض شاہد، غلام مصطفیٰ بسمل، بشیر باوا، اخلاق عاطف، امین ملک، شوکت علی قمر، تنویر ظہور، عظمت اللہ زہد، خالق شفیق، حسن ملک، عباس سوز، زاہد ہما، نصیر احمد، اکرم باجوہ، شارب انصاری، عمر غنی، عادل صدیقی، احمد راہی، افضل راجپوت، بشریٰ اعجاز، توقیر چغتائی، راشد حسن رانا، راول راٹھ، سلیم طاہر، سلیم شہزاد، عبدالکریم قدسی، زاہد حسن، نصیر بلوچ، ڈاکٹر جگتار، فاروق ندیم، محمد اسلام شاہ، عباس مرزا، ممتاز بلوچ، منو بھائی، منیر نیازی، حسین نقی، نذیر قیصر، ناصر بلوچ، ندیم پرمار، انور مسعود، اسیر عابد، اختر حافظ آبادی، اقبال راحت، جمید محسن، حکیم ارشد شہزاد، ڈاکٹر سعادت علی ثاقب، رفاقت حسین ممتاز، محمد حنیف رہبر، مظہر الحق اطہر، محمد عمر ندیم، نواز عامر کھیانا، غلام فرید شوکت، آصف راز، ہر بھجن سنگھ ہندل، دلشاد احمد چن تے بڑے ایچے دانش وراں نوں میں لاہور وچ ای ویکھیا۔ ایہناں نال ادب دیاں گلاں باتاں ہوئیاں تے ایہناں گلاں باتاں وچ ویلے دے گزرن دا احساس ای نہ ہو یا۔

بلی وانگوں دے پیریں بتی رت حیاتی دی

مشاعرے، مذاکرے، مباحثے، رونمائیاں، گھنڈ چکائیاں، ایہہ سارا کجھ ویکھن لئی وائی ایم سی اے، پاک ٹی ہاؤس، الحمراء، پلاک، چوپال ناصر باغ، الفلاح بلڈنگ پریس کلب شملہ پہاڑی

، پنجاب پبلک لائبریری، عجائب گھر تے کئی ہوٹلاں دے پھیرے وی یادگار نیں۔

میریاں کتاباں

اشرف سہیل دے آکھن تے میں ”پکھیرو“ واسطے اپنیاں نظماں لکھیاں جے بعضے ویلے اوہناں کولوں تے میتھوں نظماں والے ورقے گواچ جاندے تے نظماں فیروی نہ گھنڈیاں۔ مہیناوار ”رویل“ واگھے دے آر پار کھلر یا ہو یاسی۔ اوس سمے پنجابی داگھٹ ای کوئی لکھاری ہووے گا جیہڑا ”رویل“ وچ نہ چھپیا ہووے۔ میریاں بالاں واسطے لکھیاں نظماں تے ہو رغرلاں مہربان ایڈیٹراں دی مہربانی نال آر پار چھپ رہیاں سن۔ اک دن ”رویل“ دے دفتر بیٹھے بیٹھے الیاس گھسن ہوراں دسیا جے اوہ میری بالاں واسطے لکھی شاعری دی کتاب چھاپن لگے نیں۔ مینوں بڑا چاء چڑھیا پئی میں اپنی حیاتی وچ ایہہ دن دیکھن دی خوشی حاصل کر رہیاں۔

اگلے اک دوور ہیاں وچ اوہناں میری اک ہو ر کتاب چھاپ چھڈی تے فیر تیجی کتاب وی اوہناں دے ادارے نے ای چھاپی۔ بعد وچ اوہ ادارہ بند ہو گیا تے اوس پلیٹ فارم تے جمع ہون والے سارے پنجابی پیارے تے لکھاری کھلر پلر گئے۔ میں وی ایس گنتی وچ شامل ساں۔ خورے مختصر حیاتی وچ کیہ کیہ واپریا؟ ایہہ تے ایویں کجھ ورقے نیں باقی تے کون لکھے گا؟

بھلیکھے وچ مدثر بٹ نوں اک زمانے توں میری شاعری دی کتاب چھاپن دی رتجھ رہی پر میری ڈھل مٹھر کاوٹ بندی رہی۔ کدی کمپوزنگ ٹھیک نہیں، کدے ٹائٹل تے کدے کوئی ہو ر اوکڑر جد کہ ایس دوران الیاس گھسن ہوراں میریاں دو کتاباں چھاپ چھڈیاں سن۔

اک بالاں دے واسطے نظماں تے دو جی شاعری دی کتاب۔ بھلیکھا پہلی کیشنز ولوں چھپن والی کتاب داناں ”مٹی نال پریت“ ایس توں مگروں مختلف پنجابی رسالیاں وچ چھپیاں میری کہانیاں نوں چھاپن لئی سید اختر حسین ہوراں ہمت کیتی تے مینوں ٹیلی فون تے دسیا:

”تڑکے گھڑے“ چھپ گئی جے اردو بازار وچوں چک لینا“ ایسے کتاب وچ چھپی اک کہانی نوں شاو ر چدھڑ مرحوم ولوں ”رضیہ فرخ“ ایوارڈ ملیا تے خورے ایسے کسے ہلا شیری نے مینوں ہو ر کہانیاں لکھن تے اکسایا جیہڑیاں کئی پنجابی رسالیاں وچ کھلریاں پیاں نیں۔ کدے کدے

سوچناواں کہ اوہ وی چھپ جان تے کاغذ سمیٹے جان۔

پروفیسر عاشق راجیل ماڑے دبڑے لوکاں دا بڑا خیال کردے نیں تے اوہناں نے کئی لکھاریاں دیاں کتاباں چھاپیاں نیں۔ میری غزلاں دی کتاب ”وگن“ پروفیسر عاشق راجیل ہوراں دے ادارے گلشن ادب پبلی کیشنز ولوں چھپی تے ایس کتاب نوں امریکہ وسدے اشرف گل ہوراں ”بی بی رابعہ ایوارڈ“ دتا۔

اک دن گلشن ادب دے مشاعرے تے اڑیا تے پروفیسر عاشق راجیل صاحب نال گل ہوئی۔
 ”سر میری شاعری دی نویں کتاب تیار آے“

اگوں بولے: ”لیاؤ چھاپ دینے آں۔“

تے ایس طرحاں ”پونیاں“ وی چھپ گئی تے ایہہ سبھ میریاں کتاباں چھاپن والے اداریاں دی مہر بانی اے نیں تے میں تے اک کتاب چھاپن دا وی نہیں سی سوچیا۔ لکھنا لکھنا تے بس لکھنا۔ لکھدیاں لکھدیاں کئی ڈائریاں دی صورت مسودے تیار ہوندے گئے تے حالے کئی مسودے پائبل لائن وچ نیں۔

دکھانت، صدے

سلطان کھاروی صاحب دسدے نیں کہ اوہناں دی والدہ محمدی بیگم کوئی جنتی روح سن اوہناں سانوں انج پالیا جیویں لکڑی اپنے چوچے پراں بیٹھ لکاں کے چیللاں کاواں توں بچاؤندی اے۔ اوہناں بارے میں اک زمانے وچ روز وار ”بھلیکھا“ وچ مضمون لکھیا۔ ایہوں مضمون ”ساہت“ وچ وی چھپیا۔ ”ساہت“ سال بہ سال چھپن والا وڈی تختی تے اک بھارا رسالہ سی۔ جیہدے صرف تن پرچے چھپے پر آر پار اوہدے چرچے ہوندے رہے۔ پنجابی لکھاریاں وچوں کوئی گھٹ ای ہووے گا جیہڑا اوہدے وچ نہ چھپیا ہووے۔ ”ساہت“ دامڑ کے نہ چھپنا اک صدمہ سی پر میری زندگی دے صدے تے مردیاں تیک نہیں وسرن گے۔

شادی تے آل اولاد

دادی دا میں پہلے دن توں لاڈلہ ساں۔ میری کمزور صحت پاروں اوہ مینوں اک اک پل اپنے نال رکھدی۔ میری صحت بارے اوہ اپنی فکر مند سن کہ کہ سویرے جدوں چاٹی وچ مدھانی

پاؤندیاں تے رڑک کے مکھن مینوں کھواندیاں۔ اوہناں دا باقی سارے بالاں نالوں میرے ول چوکھا دھیان سی۔

ماں دا خیال سی کہ اوہ میرے میٹرک کردیاں سارا میری شادی کرنا چاہوندے سن۔ پر دو بے پاسے دا خیال سی جے اوہ اپنی دھی کسے بے کارتے نکمے نال نہ ویاہن تے ایسے گلوں ماں مینوں بار بار آکھدی جے میں کوئی چھوٹا موٹا کم یاں نوکری کر لوں نہیں تے کڑی والے رضا مند نہیں ہون گے۔ جدوں کہ میرا اپنا وی ایہہ خیال سی جے مینوں اونا چر شادی نہیں کرنا چاہیدی جدوں تیک چھوٹی موٹی ملازمت نہ مل جاوے۔

کورس تے نوکری دے اسباب بارے محکمہ صحت دے سلیم ہوراں دا ذکر آیا جیہناں دی دتی مت میری آگوائی کیتی تے او سے رستے تے چلدیاں میں نوکری حاصل کرن وچ کامیاب ہويا۔ جدوں میں شادی واسطے رضا مند ہويا۔ دادی وی چلانا کر چکے سن تے اوہ جیہڑے رشتیاں دی تاڑ وچ سن اوہ کڑیاں ویاہیاں گئیاں سن پر میں خوش ساں جے میں اپنی تھوڑی عمر وچ صرف میٹرک توں بعد شادی کرن توں بچ گیا۔

میری بیوی اک بہت نیک خاتون اے۔ اوہ ہر کسے دی گل نوں سچ سمجھدی تے جھوٹ توں اوہنوں بڑی نفرت اے۔ فرض کرو مینوں پلس پھرن آجاوے تے میں گھر ہوواں تے اوہ بوہے تے جا کے ایہہ ہرگز نہیں آکھ سکدی پئی میں گھر نہیں سگوں مینوں سختی نال آکھے جے آپ اگے ہو کے حالات دا ساہمنا کر۔

آل اولاد

کچی عمر وچ شادی نہ کرن پاروں مینوں ایہہ شعور حاصل ہو گیا پئی گھٹ آمدنی وچ زندگی کیویں گزاری جاسکدی اے سو گھر دی رونق صرف دو بچے نیں۔ اک بیٹی تے اک بیٹا! دونویں ویاہے ورہے تے اپنی زندگی دی دوڑ وچ شامل نیں۔ بیٹی دے دو بچے نیں تے بیٹی دی اک بیٹی۔

ہور دکھانت (صدے)

گھر دے اک کمرے وچ دو بھین بھراواں دی اک تصویر پڑ چھتی تے پئی ہوئی اے۔ بھین

تے حیات اے پر بھرانوں ورہیاں پہلوں موت نے واج ماری تے اوہنے وینٹی لیٹر تے پئے پئے سانوں ساریاں نوں الوداع آکھ چھڈیا۔ مرن والا میرا بھتیجا فیصل سی اوہ ورہیاں توں اپنے نانکے رہندا سی۔ او تھے ای پڑھدے پڑھدے نے آن کے میوہسپتال وچ زندگی دی کھیڈ ہاردتی۔ او ہدامر جانا اوہدے ماں پیو واسطے کڈ اوڈا صدمہ ہووے گا پر میرے لیے ایہہ مرگ و سرن والی نہیں۔

ایس صدمے نوں بیان کرن واسطے میرے کول اودوں لفظ ای مک گئے سن جدوں میں چھیکڑی واری اوہدا مونہہ ویکھیا یاں نہیں ویکھیا۔ پر ایس صدمے نوں میں مضمون ”کلے ہووے نہ وناں وے وچ لکڑی“ دے سرن اوں پیٹھ لکھیا اے جیہڑا میری کتاب ”مکھ مورتاں“ وچ موجود اے۔ (۱)

میری ایس کتاب داناں اکرم شیخ ہوراں رکھیا سی تے ایس طرح ایہہ اک حساس دل دی ترجمانی اے۔
”چھٹی مک گئی سپاہیا تیری“ (۲)

مکھ مورتاں دے توں شروع ہون والا مضمون وی فیصل دی یاد وچ اے پر ایہہ یاں جو کجھ وی میں اوہدی یاد وچ لکھیا بڑا تھوڑا اے کیوں جے ایہہ صدمے تے میرے جیون دے نال نال ودھدا جاندا اے۔

فیصل دادا نانا پانی مکنا تے اے ہوراں دی موت توں بعد دی کہانی اے پر میں کئی واری سوچنا جے میرے بہادر باپ نے اپنے پتر نور محمد ”میتھوں چھوٹا“ (۳) مکھ مورتاں صفحہ 133 دی موت دا صدمہ تے جھل لیا۔ جے اوہنوں فیصل دی موت ویکھنی پیندی تے خورے اوہ بہادر خود کشی کر لیندا جے اے دی عمر صدمے جرن جوگی نہیں سی تے اتھے مینوں اپنا نانا یا داؤندا اے جیہنے اپنے پوتے دی موت ویکھی سی تے فیر محمد بوٹا دے مگر مگر آپ وی دنیا توں چلا گیا سی۔ ایہوں حال اے دا ہوراں پر جیویں کہ میں اتے لکھیا اے اوہ آپ فیصل دی زندگی وچ فوت ہوئے سن تے اوہناں دی گھاٹ ہن وی ساڈے پورے خاندان نوں محسوس ہوندا اے۔

فیصل دی موت دادا کھ اوہدے ماپیاں واسطے آپ مرجاؤن دے ورگا اے۔ تے ہوراں دی موت 2007ء وچ چڑھدے پنجاب والے سفر توں مگروں ہوئی سی تے مینوں یاد اے جے اودوں اوہ مرگ دی منجی تے پئے ہوئے سن تے ایس صدمے نوں میں ”مکھ مورتاں“ دے صفحہ 154 دے مضمون ”اک گھٹ پانی“ پانی وچ لکھیا اے۔ (۴)

اے دا ذکر کرن لگاں تے لفظ ہتھ نہیں آؤندے۔ میں جیہڑا بچپن توں حرفاں دی کھیڈ کھیڈ
 دا آ رہیاں میرے لئی ایہہ ہور وی اچرج گل اے۔ کئی دناں توں سوچ رہیاں پئی اوہ بندہ جیہڑا
 میرے ایس دنیا تے آؤن دا بہانہ بنیا تے جیہدے نال نال بی بی نے انخیری ساہ تک وفا کر کے
 دکھائی کیہ گل اے کہ میرے کول اوہدی گل کرن لئی اکھر نہیں رہ گئے جے چار لفظ اکھٹے ہوندے نیں
 تے اکھاں دے بک وچوں پانی وانگوں نکل کے مٹی وچ گواچ جاندے نیں۔ اُکا اونویں جیویں ابا
 میرے ہتھاں وچوں نکل کے دھرتی دی چادر تھلے جاستا۔

حوالہ جات

1- سلطان کھاروی، مکھ مورتاں، ریحان بلال پرنٹرز، شاہ ابوالمعالی روڈ لاہور: 2017ء
 ص: 138

2- اوہی، ص: 145

3- اوہی، ص: 133

4- اوہی، ص: 154

اجو کا سماج تے سلطان کھاروی

منکھ تے سماج دا آپسی تعلق ڈھیڑگو ہڑاتے پرانا اے۔ منکھ سماج وچ اپنی ہوند تے پہچان نوں سب توں وکھرا برقرار رکھن لئی کئی کم کردا ہے۔ کدے ایہہ کم سماج لئی لائے وند ہوندے نیں تے دو جے منکھ ایہناں توں لاجھ چکدے نیں۔ منکھ کئی واری حیاتی گزار دے ہوئے اجیہے کم وی کر جاندا اے جو اوس دی اپنی ذات تے سماج لئی لائے وند نہیں ہوندے۔ ایس دے سٹے اوس دی اپنی ذات تے سماج اتے بھیرے پیندے نیں، سٹے وجھوں سماج اندر کئی اوکڑاں تے برائیاں دا جنم ہوند اے۔ فیر ہولی ہولی سارا سماج اوکڑاں دا شکار ہو برائیاں دے کلاوے وچ آجاندا اے ایہناں اوکڑاں تے برائیاں دا سدھے یا ان سدھے طور اتے منکھی و طیرے تے وی اثر پیندا اے۔ شاعر کیوں جے سماج دا احساس ترین منکھ ہوند اے ایس لئی اوہ ایہناں دا اثرات نوں اپنی شاعری راہیں بیان کرن دا جتن کردا اے۔

سلطان کھاروی وی ایہناں کوپاں وچوں اک کوی ہے جو سماجک گھٹناواں نوں اکھوں اوہلے نہیں کردا۔ سگوں ان جھک ہو کے شعراں راہیں بیان کر کے نہ صرف لوکائی نوں ایہناں بارے جانکاری دیندا اے سگوں ایہناں خلاف لوکائی وچ نفرت پیدا کرن دا جتن وی کردا اے۔ آپ نے سماجک، دھارمک، راجنیتک توں وکھ جنہاں اوکڑاں تے برائیاں دا ذکر اپنی کوتا وچ کیتا اے۔ اوس دا جائزہ انج اے۔

کسے وی دیس دی ترقی لئی او تھے دی راجنیتک حالت دا چنگا ہونا بہوں چنگا جانیا جاندا اے۔ امن وامن دی صورت چنگی ہوون کارن سماج اندر ہر قسم دی ترقی ہووے گی۔ عدل و انصاف دی جے کر حالت ودھیا ہووے تاں اخلاقی برائیاں دا جنم نہیں ہووے گا۔ آرتھک حالت دا چنگا ہونا جتھے منکھتا دے سریر نوں متاثر کردا اے او تھے دیس دی امیری نوں وی وسدا اے۔ دولت دی اکوجیہی ونڈ نال منکھ تے سماج خوشحال ہوندے نیں پر جدوں اجو کے سماج ول جھات پائیے تاں ایہناں گناں دی گھاٹ ہر تھاں وکھالی ویندی اے۔ جے کر انج نہ ہوندا تاں کوی ایہہ کدی وی نہ آکھدا۔

آکھیدائے سلطان کسے مجبوری توں

ساڈا حاکم سدا لٹیرا رہندا اے (۱)

حاکماں دا وطیرہ منکھتا دے خلاف ہو گیا اے۔ اوہ ہر بہانے لوکائی نوں تنگ کرن دے

منصوبے بناندے نیں۔ اپنے آپ نوں سخی آکھوان والیاں حیاتی دیاں چیزاں ایناں کو مہنگایاں کر دتیاں ہن کہ عام بندہ بھکا مرن لگ پیا اے۔

آخری برکی وی کھوہ لئی اے سخی سلطان نے

ویران ماڑے دا اوہ دستر خوان کر دا جا رہیا اے (۲)
نوبت ایہتھوں تائیں آن پڑی اے کہ جدوں کوئی لیڈر کسے ماڑے بندے نوں کوئی لوڑیندی شے دیندا اے تاں اپنی شہرت لئی فوٹو ضرور بنواندا اے۔ ایس طرح جتھے اوس دی مشہور ہو ندی اے او تھے اخبار وی بہتا وکدا اے۔ نہ کدے لیڈر تے نہ اخبار والیاں ماڑے بندیاں دی عزت نفس دا خیال رکھیا اے۔ اوہناں نوں کیول سستی شہرت دی لوڑ ہوندی اے۔

ساڈی غربت کیش کرا کے کھاوے نہ

روکو! جے اخباراں وچ تصویراں دے (۳)

غربت پاروں ہر کا مافاقہ کرن تے مجبور اے۔ ہاری نوں ہل چلا کے وی ڈھڈ بھر کے روٹی نہیں لبھدی، مزدور گھٹ تنخواہ پاروں پٹ رہیا اے۔ ہر آون والے سمے وچ راحت تے سکھ دی آس ہوندی اے۔ ایس آس وچ کئی ورہے بیت گئے پر کرتی دی حالت نہیں بدلی۔

ہر ہاری دا چہرا پیلا روندے رہے مزدور

کئی کامل سلطان گزر گئے تے کئی دور عبوری (۴)

پہلے زمانے وچ رواج سی کہ جدوں کسے منکھ نال نا انصافی ہوندی تاں اوس راجے دے محل باہر لٹک دی زنجیر ہلاندا۔ پراجو کے سمے انصاف کرن والے عدل نہیں کردے تے نہ ماڑے بندے دی فریاد سندنے نیں۔ ایس لئی ماڑا بندہ کتھے جا کے فریاد کرے؟

بے عدلاں دی وتی دے وچ وچ وچ کوئی سندا نہیں

میں سلطان دے محلاں دی ہن کیہ زنجیر ہلاواں روز (۵)

زنجیر ہلانا یعنی انصاف داملنا بہوں اوکھا ہو گیا اے۔ کیوں جے انصاف کرن والیاں دی نیت کھوٹی ہو گئی اے۔ ہن دے انصاف کرن والیاں دی جرم کرن والیاں نال یاری ہو گئی اے۔ اوہ ہن بے گناہ لوکاں نوں پھاہے لائی جاندا اے۔

خورے کس منصور دی واری آوے یا سلطان

مفتی ملاں بہندے پھر دے نیں جلا دا نال (۶)

نوبت ایستھوں تک اپڑگئی اے کہ جرم کرن والیاں نوں انصاف کرن والے بری کر رہے نیں تے معمولی جیسے جرم کرن والے نوں سزا دتی جاندی اے۔ امیراں لئی قانون ہورتے ماڑے بندیاں لئی ہور۔

انسان دے قاتل منصف اپنے ہتھیں چھڈے
کیڑی مارن تے پر میری جند آ پھاہے لائی (۷)
ایہہ لوک قانون دے راکھے ہو کے وی چور لٹیرے نیں۔ کیوں جے ایہہ آئے روز دستور
وچ تبدیلی کر دے رہندے نیں۔ جدوں ایہناں نوں اپنے مفاد پورے ہوندے دکھائی نہ دیوں
تاں ایہہ قانون ای بدل دیندے نیں۔

اوہو قانون دے راکھے لٹیرے چور وی اوہو
صرف تبدیل ہوندے آئے دن منشور دیکھے نیں (۸)
ایستھوں تائیں کہ ہر حیلے بہانے ایہہ لوک اپنیاں نوں نوازے دے نیں۔ کیوں آپ ای
نہیں ایہناں دے ماتحت وی انھی پاون وچ کسے توں گھٹ نہیں۔

عمران وچ رعایت لیسھی نوکریاں وچ وادھے دی
حاکم لٹ مچاون والے عملے ہندے دیکھے نیں (۹)
ایہہ لوک جدی پشتی چور، لٹیرے تے غدار نیں۔ ایہناں دے وڈیریاں انگریزاں توں
مراعات لین پاروں ایستھوں دے سورمیاں دی مخبری کیتی۔ پنجاب تے انگریزاں نوں راج دیوان
تے پکا کروان وچ ایہناں غداراں دا وڈا ہتھ اے۔ ایہہ لوک آج وی انگریزاں دے وفادار نیں
تے اوہناں نوں خوش کرن لئی کجھ وی کرسکدے نیں۔

لیسھی اے غدار پاروں بھونیں انہاں نوں ہوراں دی
پوری وستی دا اے مجرم اکو گھر دیواناں دا (۱۰)
اسلام ہمسایاں دے حقاں اتے بہوں زور دیندا اے۔ آج عام لوک تے ساڈے دھرمی آگویی
اپنے دھرم دے اپدیشاں دی پالنا نہیں کردے۔ جے کرانج نہ ہوندا تاں کوئی انج کدی وی نہ آکھدا۔

واعظ دی اشراق تہجد کدے قضا نہ ہوئی پر
دھر کے پیٹ تے پتھر سوندا اے ہمسایہ او سے دا (۱۱)
آج خوف دے عالم نے پورے سماج نوں اپنے کلاوے وچ لیا ہویا اے۔ دیس دیاں گلگیاں
ہسڑکاں تے باغ ویران نیں، لٹ مار پاروں آج دامنگھ کسے تھان وی اپنے آپ نوں محفوظ نہیں سمجھدا۔

سڑکاں اتے ڈر جیہا لگے باگاں وچ ویرانی ایں
تیرا گھر تے دور دی گل اے گلی وی کوئی نہیں رہن لئی (۱۲)
ساریاں دے چہریاں اتے افسردگی، پیلاہٹ تے خوف داراج اے بے وساہی دی ہوا
نے سوہنے پھلاں والے باغاں دی حالت وی بدل دتی اے۔

کہو جیہی ایہ نیھری چلی پرت خزاں آ پینچی اے
سرخ لباساں والے باگاں کالی وردی پہن لئی (۱۳)
اجو کے سہے دا اک روگ اکلا پاوی ہے۔ اجو کا منکھ اپنی ذات دے خول وچ بند ہو کے رہ
گیا۔ کسے دو جے دی خوشی غمی وچ شریک ہونا دور دی گل اے۔ اوس کول اپنی ذات لئی وی ویلا نہیں
ہے۔ بظاہر ہر ترقی کرن والے انسان نے اپنی حیاتی نوں منکھتا توں دکھ ہو کے اجاڑ بنا لیا اے۔

زندگی نوں جیوندیاں شمشان کر دا جا رہیاے
ایہ ترقی اج دا انسان کردار جا رہیاے (۱۴)
مکدی گل ایہہ کہ سلطان کھاروی ہوراں نے پنجابی غزل نوں دو جیاں زبانوں دی غزل
دے برابر کھڑا کردتا اے۔ اوہدے دامن نوں سماجی، معاشرتی، معاشی تے سیاسی مضموناں نال بھر
دتا اے۔ اوہناں غزلاں دا فطری حسن وی قائم رکھیا تے نظر اوس دی ڈونگھائی، سادگی، روانی تے
کولماتا وچ کھب جاندی اے تے حساس دلاں تے ذہین دماغاں نوں اپنے دل کھچ لیندی اے
۔ ایہہ کھاروی ہوراں دافن اے جیہڑا سچ اپنے اندر رکھدا اے۔

حوالہ جات

- 1۔ وگن، سلطان کھاروی، لاہور، گلشن ادب پبلی کیشنز، 6، خیبر پارک، 2012ء، ص 16
- 2۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، لاہور: انسٹی ٹیوٹ آف پنجابی لینگویج اینڈ کلچر، 1999ء، ص 79
- 3۔ وگن، سلطان کھاروی، ص 32
- 4۔ اوہو، ص 69
- 5۔ اوہو، ص 92
- 6۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 27
- 7۔ اوہو، ص 99
- 8۔ وگن، سلطان کھاروی، ص 53
- 9۔ اوہو، ص 57
- 10۔ اوہو، ص 149
- 11۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 48
- 12۔ اوہو، ص 86
- 13۔ اوہو، ص 86
- 14۔ اوہو، ص 79

سلطان کھاروی دی غزل گوئی وچ حقیقت پسندی

سلطان کھاروی پنجابی غزل دے مان یوگ کوی نہیں۔ غزل خوب لکھدے ہن جیہدے وچ سوہنا لہجہ، سوہنے شہداں دی ورتوں، قدریں دی ٹٹ بھج، لفظی تے شعری تصویریاں موجود نہیں۔ اوہناں دی غزل گوئی دی وڈی خوبی حیاتی نوں اوس دے اصل روپ وچ بیان کرنا اے۔ کیوں جے اوہ حیاتی دیاں اٹل سچائیاں تے حقیقتاں نوں بھلی بھانت جانو نہیں۔ ایس لئی کوتا راہیں ایس نوں بیان کر کے منکھتا نوں سوچن دی دعوت دیندے نہیں۔ اوہناں دی اجیہی کوتا وچ اک ترکھی چھبیں اے جیہڑی جذبیاں نوں ٹنبدی تے منکھی سوچاں وچ بھرتو پادیندی اے۔ آپ نے حیاتی دیاں حقیقتاں نوں جیویں کوتا وچ روپ مان کیتا اے اوس دا اوہی وائج اے۔

دنیا دی سب توں وڈی حقیقت اے کہ منکھ ربی بھیاں لئی تھیں تھیں متھے ٹیک دا اے تے جنگل بیلے وی کھچد اے۔ پررب اوس نوں نہیں ملدا۔ اوہ رب نوں تلاش تاں ضرور کردا اے پر اپنے من نوں دنیا داری توں پاک نہیں کردا۔ بغض تے حسد ورگے سماجک کوجھ من وچوں نہیں کڈھدا۔ ہووے ذہن جے صاف کدورتاں توں واجاں آوندیاں گھڑ دیاں مورتاں توں اوئے بندیا! رب پچھاننے لئی حسد بغض جنگل وی کھروچنا سی (۱) جنگل بیلے دا پندھ مکا ونا پیندا اے۔ مورتیاں نوں من وچوں کڈھنا پیندا اے۔ کعبے والا

تاں من دے اندر وسدا اے۔

جنگل بیلے بھال مکاؤ کدھرے اوہ مستور نہیں

مورتیاں نوں دل وچوں کڈھو کعبے والا دور نہیں (۲)

منکھی حیاتی وچ وعدے نوں نبھاونا بہت وڈی اہمیت رکھدا اے۔ ایس توں ساہنوں منکھی اخلاقیات دا وی پتہ لگدا اے۔ ایس لئی ساہنوں کسے نال وعدہ کرن توں پہلاں سارے

حالات تے واقعات نوں مکھ رکھنا چاہی دا اے۔ جدوں کسے نال وعدہ کر لیا جاوے تاں مڑاوس نوں نبھاوون دا بھرواں جتن کرنا چاہی دا اے۔ کجھ لوک کیول دو جیاں دے کردار دی پرکھ وعدہ دے پورا ہوون یاں نہ ہوون پاروں ای کردے نیں۔

وعدہ اوہ کریں جیہڑا نبھ جاوے وعدہ ناں اے توڑ نبھاوونے دا

تیرے قول قرار نوں پرکھنا اے کوئی شوق نہیں پھیرے پواونے دا (۳)

آکھیا جاندا اے کہ انسان اتے ویلا اکو جیہا نہیں رہندا، کدے اوہدے اُتے عروج ہوندا

اے تے کدے زوال نال اوہدا واہ پیندا اے۔ ایہہ انسانی وطیرے دی آزمائش اے۔

بندے نو آزماؤن دے ڈھنگ طریقے نیں

آؤندا جاندا روز عروج زوال رہوے (۴)

منکھی جیون داوی ایہو حال اے۔ اوہ دنیا داری وچ کھب کے اپنے آل دوالے ڈھیر

شیواں اکھٹیاں کر لیندا اے۔ اوس کدے وی ایہہ نہیں سوچیا کہ اوہ ایس جگ وچ اک مسافر

وانگ آیا اے۔

جنت چوں توں دنیا آیا تے دنیا توں توں

کدے تیری رہ نہ آئی اوئے جیون بے گھریا (۵)

منکھ جیون وچ سماج اندر اگھڑویں تھاں چاہندا اے۔ ایس لئی اوہ سب کارے کرن لئی

تیار رہندا اے۔ کدے کدے اوس دی کیتی کرت سہل نہیں ہوندی تے اوہ کیول ناں دا ای

سلطان رہ جاندا اے۔

ناں دے ای سلطان رہے نیں ازلاں دے مزدور

کئی نہ مجبوری تے پھر کیہ منظوری ہوئی (۶)

ایہو حال کرتی دے بالاں داوی ہوندا اے، اوہناں نوں تے ڈھڈ بھرن لئی نکی عمرے
ای کرت کرنی پے جاندی اے۔ جدوں ایہوں جیسے بال کھیڈن دی عمر وچ کرت کردے ہن
تاں اوہناں دی سوچ پکیری ہو جاندی اے تے اوہ کسے وی گل دی تہہ تائیں اپڑن دی شکتی
رکھن دے مالک ہو جاندے نیں۔

جہناں بالاں نوں کھیڈان دی بجائے کار کرنی پئے

انہاں دی عقل پختہ سوچ وی باریک ہندی اے (۷)

اوہ لوک کدے وی حیاتی اندر کامیاب نہیں ہوندے جو محنت توں عاری ہوندے نیں۔
ہڈ حرامی پاروں جدوں اوہ حیاتی وچ ناکام ہوندے نیں تاں الزام اپنے لیکھاں نوں دیندے
نیں۔ اوہ ایہہ کدے وی نہیں آکھدے کہ ایہہ اوہناں دے کم نہ کرن پاروں ہو یا اے۔

لیکھاں تے الزام دھرن دے ہوئے نکرے عادی

کوئی نہیں کہندا جو ہو یا اعمال دی شامت ہو یا (۸)

دنیا دی ایہہ سب توں وڈی حقیقت اے کہ جو منکھ جگ اندر پیا محبت ونڈ دا اے۔ اوس
داویر کرودھ کچھ نہیں وگاڑ سکدے۔ ایس لئی کہ اوہ محبت ونڈ دا اے۔ اوس دے من اندر محبت
دے ڈیرے نیں۔ اوہ کسے داماڑا سوچ ای نہیں سکدا۔ جداوہ کسے داماڑا نہیں سوچے گا تاں
کوئی وی اوس بارے ماڑی سوچ نہیں رکھن گے۔

نفرت ویر کرودھ وگاڑن اوہد اکیہ؟

پیار محبت نال جو مالا مال رہوے (۹)

اسلامی اصول اے کہ انصاف کرو۔ بہتازور ایس گل اتے دتا گیا اے کہ انصاف ہوندا
وکھالی دیوے۔ کیوں جے انصاف دی ظاہری حالت نوں ویکھ کئی بھیڑے بندے تو بہ کر

جاندے نیں۔

فیر عادل دا چرچا کاہدا؟

چے کر آپ نیاں نہ بولے (۱۰)

دنیا اندر بہت سارے لوک اسلام دیاں ازلی تے ابدی سچائیاں نوں کیول ایس گلوں مکھ موڑ دے نیں کہ اوہ ایس دھرم دیاں عظیم تعلیمات دی پالنا نہیں کر سکدے۔ اوہناں نوں حضرت بلائ دیاں اکڑواں نوں مکھ رکھنا چاہی دا اے جہناں اوکڑاں نوں جھلیا پر اپنا سچا دھرم نہ چھڈیا۔

کلمے دے جو منکر چیتے رکھن اوہ

ساڈیاں اکھاں وچ اک شخص بلائ رہوے (۱۱)

بہوں سوہنے انداز وچ حیاتی گزارن دا گرد سدے نیں۔ اوہ انکھی منکھ جو لوڑاں سمے اپنے رب توں وکھ کسے ہو ردے دراتے جاندا نہیں۔ دنیا اوس دی قدر کردی اے تے عزت وی۔

اوہدی انکھ توں دنیا صدقے

جو اتھے در در نہیں جاندا (۱۲)

سماج اندر ساہنوں حیاتی وچ اک دو جے دی کدے نہ کدے لوڑ پے جاندی اے۔ زندگی وچ کم آون لئی اک دو جے دی ذات اتے بھروسہ ضروری اے۔ اوہ بندہ جیہڑا کسے نال بنا کے نہیں رکھدا۔ ہر اک نال وگاڑی رکھدا اے اوہ اپنے رب نوں کوں مناسکدا اے۔

جیہڑا لاکے بلی نال نبھاؤندا نہیں

سمجھو اوہنوں رب مناؤنا آؤندا نہیں (۱۳)

حیاتی نوں سوکھا بناؤن وچ ساڈے بزرگاں دے تجربات ساڈے لئی بہوں لائے وند

ہوندے نیں۔ پراج دی نویں پیڑھی ایہناں توں کنی کتراندی اے۔ ساہنوں مت دے دے کے وڈی حقیقت توں جانو کروارہے نیں کہ ایہناں دی قدر کرو۔ کیوں جے حیاتی وچ ایہناں دی لوڑ پے سکدی اے۔

کیوں کترا کے رہندے او جوانو اوئے بزرگاں توں
کتے نہ لوڑ پے جاوے پھر ایسے شے پرانی دی (۱۴)
منکھ موت توں اوس سے ڈردا اے جدوں اوس حیاتی وچ آخرت لئی چنگے کم نہ کیتے
ہوون۔ جدوں اوہ آخرت لئی چنگے کم کر لیندا اے تاں اوس نوں موت کولوں ڈر نہیں لگدا۔
کدھرے چنگے کمیں ورتوں ساہواں دی کستوری نوں
فر نہ کوئی پچھتاوا ہووے خاکو خاک سمائی تے (۱۵)
منکھی کامیابی کیول دعاواں پاروں ای ممکن نہیں۔ کامیابی لئی ہتھیں محنت وی کرنی
پیندی اے۔

باگے لگی ہوئی اے اگ چھیرے تے چلو تلی چل بچا و اٹھو وی
نال دعا کجھ ہتھیں کرنا پینا جے نہ پے اکھاں رت روا اٹھو وی (۱۶)
ایسے طرح لوکائی دی حیاتی اوہدوں ای سوکھی ہوندی اے جدوں اوس نوں چنگے حکمران
مل جاون۔ ایس پاروں جتھے منکھتا دی انفرادی زندگی سوکھی ہوندی اے او تھے دھرتی اتے امن
وامان وی برقرار رہندا اے۔

ہووے جے سلطان کوئی چنگا نیت دا
ہون اس جاتے فیر لڑائیاں دنگے نہ (۱۷)
مکدی گل ایہہ کہ سلطان کھاروی دیاں غزلاں وچ حقیقت نگاری دا کچھ اگھڑواں ملدا
اے۔ ایس لئی کہ اوہ منکھتا لئی من اندر سچا پیار رکھدا اے۔ اوہ اوہناں دی حیاتی نوں سوکھا کرنا

چاہندا اے۔ اوہناں شاعری وچ اوہناں گلاں دا ورز کیتا اے۔ جیہناں دی اہمیت کسے وی سہ گھٹ دی نہیں۔ ہر سماج اپنی ترقی لئی ایہناں نوں پروان کردا اے تے ایہناں دی پالنا کرن دا جتن وی کردا اے کیوں جے ایہہ گلاں وڈکیاں دے تجربیاں دا نچوڑ ہوندیاں نیں۔ منکھتا دی اصلاح لئی کیتیاں ایہہ گلاں سدا کھاروی ہوراں دیاں غزلاں وچ منکھتا دی آگوائی لئی موجود رہن گئیاں۔

حوالہ جات

- 1۔ ہن، سلطان کھاروی، لاہور، گلشن ادب 6، خیبر پارک سنت نگر، 2021ء، ص 98
- 2۔ وگن، سلطان کھاروی، لاہور، گلشن ادب 6، خیبر پارک سنت نگر، 2021ء، ص 86
- 3۔ مہن، سلطان کھاروی، ص 99
- 4۔ وگن، سلطان کھاروی، ص 93
- 5۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 49
- 6۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 76
- 7۔ وگن، سلطان کھاروی، ص 72
- 8۔ اوہو، ص 84
- 9۔ اوہو، ص 93
- 10۔ اوہو، ص 128
- 11۔ اوہو، ص 93
- 12۔ اوہو، ص 119
- 13۔ اوہو، ص 101
- 14۔ اوہو، ص 104
- 15۔ اوہو، ص 20
- 16۔ اوہو، ص 42
- 17۔ اوہو، ص 34

سلطان کھاروی دیاں غزلاں دے وشے تے فنی خوبیاں

غزل شاعری دا اک اجیہا کھتیر اے جس دے ہر شعر وچ دو جے توں وکھرا سرناواں بیان کیتا سکد اے۔ ایسے گن پاروں ایس صنف نے صدیاں پرانیاں صنفاں نوں پچھا نہہ کردتا اے، تے ہر پاسے ایسے دی پردھانگی وکھائی دیندی اے۔ بہت ساریاں کویاں ایس صنف راہیں نویکلے وچار پرگٹ کر کے کیول ایس صنف نوں امیرای نہیں کیتا سگوں اپنے آپ نوں کوتا وچ امروی کر لیا اے۔

سمکالی کویاں دے غزل مہاڑ بارے جدوں کھوج کر یے تاں دھیان آپو سلطان کھاروی ول جاندا اے۔ کیوں جے ایس بہوں گنی کوی نے کوتا کھتیر دے نال نال اک وڈاناں غزل کھتیر وچ وی کمایا اے۔ اوہناں حیاتی نال تعلق رکھن والے ہر پکھ نوں اپنیاں غزلاں دا وشاد بنایا اے۔ کجھ دا اوہیروا انج اے۔

کسے کوی دی علمیت دا گوڑا اوس دی کوتا وچ بیان ہوئی اتہاس نگاری توں لایا جاسکد اے۔ کیوں جے عام کوی گھٹ ای اتہاس نوں غزلاں وچ بیان کردے نیں۔ فیرا بہہ کم ڈاڈھا وکھاوی اے۔ کیوں جے اتہاسک گھٹناواں نوں اوہناں دے پچھو کڑ وچ بیان اوہ کوی ای کر سکد اے جس نوں اتہاس دی بھرنویں جانکاری ہووے تے نال اوہ شاعری دے فن اتے تگڑی پکڑ وی رکھدا ہووے۔ کھاروی ہوری ایس پکھ توں بہوں بھاگ شالی ہن کہ اوہ کیول اتہاس دی بھرپور جانکاری ای نہیں رکھدے سگوں ایہناں واقعات نوں شعراں وچ بیان کرن دی جاچ وی رکھدے نیں۔ اوہناں اسلامی اتہاس، جگت اتہاس، پنجاب اتہاس تے ایس دھرتی دیاں پریم کتھاواں نوں وی شعراں وچ بیان کیتا اے۔ کجھ مثالاں انج نیں۔

اسلامی اتہاس وچ حضرت ابراہیمؑ نوں اگ وچ سٹن والے واقعہ نوں شاعری وچ راج کے بیان کیتا اے۔ نمرود بھانویں آپ نوں اگ وچ سٹ دتا پر اوہ ایہہ گل بھل گیا کہ مارن والے نالوں بچاون والا وڈی شکتی داما لک اے۔

ابراہیمی چرخہ اداے اندر ٹھنڈے ہو کے بھنڈے نیں

اوئے نمرود نوں خلقن ہاریا، ویکھ احسان عذاباں دے (۱)
امر حیات لئی ربی آزمائش اتے پورا اترنا ڈھلی شرط اے۔ کیوں جے رب اپنے نیک بندیاں
دی آزمائش ضرور کردا اے۔ ایس لئی کہ اوہناں وچوں خامیاں نوں دور کیتا جاوے۔ اوہناں دے
رب اتے ایمان نوں تگڑا بنایا جاوے تے اوہناں دے طرف تے قوت برداشت دا امتحان لیا
جاوے۔ جو منکھ ربی آزمائش وچ پورا اتردا اے۔ سقراط تے حضرت ابراہیمؑ وانگوں امر ہو جاندا
اے۔

زہر توں سقراط لبھا اگ چوں ملیا خلیل

مرگ اندر زندگی کیوں سموی ویکھ لے (۲)

اسلامی اتہاس وچ حضرت اسماعیلؑ دی قربانی، پیاس تے اڈیاں رگڑن پاروں چالو ہون
والے زم زم کھوہ دا بہوں ذکر ملدا اے۔ ایسے طرح حضرت امام حسینؑ تے اوہناں دے پر یواری
قربانی دا ذکر وی ملدا اے۔ آکھدے نیں کہ اک پاسے حضرت اسماعیلؑ دی پیاس نوں بجھاون
کارن رب نے اڈیاں رگڑن والی تھاں اتے چشمہ جاری کردتا تے دو جے پاسے فرات کنڈے پانی
ہون دے باوجود حضرت امام حسینؑ تے اوہناں دا پر یوار پیاسا رہیا۔

اک نے اڈی رگڑی زم زم حاضر سی

لعل کسے دے ریتاں اتے سڑ دے رہے (۳)

حضرت موسیٰؑ نے ڈٹ کے فرعون دے جبردا مقابلہ کیتا۔ ایہہ اوہناں دی قائم کیتی ریت دا
اثر اے کہ آج وی جدوں کسے راجے دا وٹیرہ فرعون ورگا ہوندا اے تاں کوئی بہادر منکھ ہک تان کے
اودھے موہرے کھڑا ہو جاندا اے۔

ایسے توں ہن تیک ایہ جذبہ زندہ اے

ہر فرعون دے اگے موسیٰ اڑ دے رہے (۴)

رب دے گھرتے کافراں ے حملے نوں قرآن وچ بیان کیتا گیا اے۔ رب نے اپنے گھر
دی راکھی آپوں کیتی۔ اوس ابا بیلاں نوں گھلیا جہاں طاقت دے نشے وچ چور کافراں اتے پتھر
ورسائے تے اوہناں نوں رہندی دنیا تائیں عبرت دانشاں بنا دتا۔ ایہہ کم آج وچ دشمنان اسلام کر

رہے نیں۔ اوہ ایہہ گل بھل بیٹھے نیں کہ رب دی ذات ہمیش رہن والی اے۔ اوس نوں دنیا دی کوئی طاقت نہیں مٹاسکدی۔

ہو رہے نیں سچ تے حلے تے ہندے آئے نیں

پر ابابیلوں دے ساہویں کون کعبہ ڈھاون گئے؟ (۵)
منصور تے انا الحق داعرہ ماریاتے جھوٹے مفتیاں اوس نوں پھاہے لاه دتا۔ اوہ ایہہ گل بھل گئے کہ حق گل نوں کدے وی مکایا یا دبایا نہیں جاسکدا۔ حق گل نوں اوہو منکھ بیان نہیں کردا جس نوں جان پیاری ہووے۔ جو منکھ اپنے ازلی محبوب دے درشن پاون لئی موت قبول کردا اے تاں اوہ منصور وانگوں امر حیاتی پالیندے نیں۔

کتے جے سولیوں ڈر کے لکاوندنا سچ نوں اوہو

او جھوٹھے مفتیو! دسو کہ ناں منصور دا رہندا (۶)
برصغیر تے عراق دے اتہاس وچ جنی تباہی ہلاکو تے نادر شاہ نے کیتی اوس دی اتہاس وچ مثال لبھنی اوکھی اے۔ ایس لئی ساڈے سیانے نے آکھیا

کھاہدا پیتا لائے دا

باقی نادر شاہے دا (۷)

آکھدے نیں بغداد تے دلی علم و حکمت تے وپار پاروں پوری دنیا وچ اچی تھاں رکھدے سن۔ پردر بار دی کھڑبا کھڑبی پاروں ایہہ دونویں شہر بربادی دا شکار ہوئے۔

کیس ہلاکو نادر شاہ نوں میں الزام دیاں گا

دلی بغداد دی حالت جیویں دلی لٹی ہووے (۸)

مغل راج وچ راجا جگمار سلیم تے نوکرانی انارکلی دی پریت کتھا واپری۔ ایہہ پیار آرتھک و تھ پاروں سمپورن نہ ہو سکیا۔ ایہہ پریت کہانی انج وی کئی روپاں وچ ساڈے سماج اندر موجود اے۔ انج وی آرتھک پکھوں ماڑے پیار کرن والیاں دے پیار نوں آرتھک و تھ دی بلی چڑھا دتا جاندا اے۔

دنیا جانے اک سلیم انارکلی دا ہویا نہیں

اگوں وی کئی ہور کنیراں کندھ چنیدیاں رہن گیاں (۹)

سلطان ہوراں دیاں غزلاں وچ رومانوں پکھ وی اگھڑواں ملدا اے۔ اوہناں نے پہلاں

محبوب داسراپا بیان کیتا۔ فیر پیار دا اظہار کیتا تے آخر وچ جدائی دی حالت تے ایس دے عاشق اتے پین والے اثرات نوں بیان کیتا اے۔ آکھدے نیں کہ میرے محبوب دیاں نیناں نوں کجھ ہور سوہنا بنا دے۔

کجھ بھنے نیناں تیری صورت ہور شنگاری سی
یاں دنیا دے خالق وڈے آزر دی فنکاری سی (۱۰)
میرے محبوب دے بلبھ بہوں سوہنے نیں۔ میں ایہناں دی خوبصورتی بارے سوچدا رہناں۔
تیرے بلھاں دی مئے ہے ارغوانی سوچدا رہناں
سنے میری تریہہ نہ لن ترانی سوچدا رہناں (۱۱)
محبوب داروپ جادو وانگ سر چڑھ کے بولدا اے۔ اوس دیاں زلفاں پھنیر سپ بنیاں ہویاں نیں۔
جے نہ جادو روپ ترے دا سر تے چڑھ کے بولے
میں وی تیریاں زلفاں دے ایہ پھنیر لیکے ہون (۱۲)
اے میرے محبوب تیرے باجھ جگ تے میری حیاتی وچ کوئی رونق نہیں تیرے بغیر بہاراں
وی خزاں جایدیاں ہن۔

تیرے باجھ کوئی وی رونق رونق نہیں
ہوویں تے پھر ہین بہار خزاواں دی (۱۳)
میں شہر وچ آکے بہت سہین تکیا۔ پر پنڈ دے کچے گھر دی باری وچ کھلون والا چہرہ کسے پل
وی وسر دا نہیں۔

مونا لیزا دی مسکان وی شہراں دے وچ ویکھی پر
وسر دا نہیں منظر اوہو کچے گھر دی باری دا (۱۴)
اپنی محبت دے باوجود ہجر ہڈیں رچدا اے۔ جدائی ہاڑ دے لشکدے سورج وانگ سریر ساڑ
دی اے تے اکھاں ساون وچ وسن والے بدلاں ہاروسدیاں نیں۔

خورے کد تک ہاڑ دے سورج وانگ فراقاں چھناں ایں
خورے کد تک ساون اکھاں دریا بن کے ویہن گیاں (۱۵)
جدوں دایارو چھڑیا اے نیندر میتھوں رس گئی اے تے دل کونجاں ہار کر لاؤندا اے۔

یار جدوں دا غصے ہويا نیندر وچھڑ گئی
 کونجاں وانگلوں ہاں کرلاؤندے سفنے نوں (۱۶)
 تیرے باجھ مینوں ساہ ر کے جايدے ہن تیری اڈیک وچ شام ہوگئی اے۔ اکھاں تینوں
 ویکھن لئی بے قرار نیں۔ توں میرے لئی بہوں خاص ایں۔

ساہ دا پہیا جام وے ماہی شام چ پے گئی شام وے ماہی
 اکھاں تیرے حج لئی بدھا نیندر دا احرام وے ماہی
 ترے تصور باجھ خطا اے لکھ رکوع قیام وے ماہی
 تیرے منکر ساک نہ مناں دوروں ست سلام وے ماہی (۱۷)
 تیرے باجھ میرا جینا ای نہیں مرناوی اوکھا اے۔ تیرے فراق وچ پیڑ برداشت توں باہر اے
 تیری یادوں بھلایا نہ جاسکيا۔ جدائی نے میرا رنگ پیلا کر دتا اے۔

جیون پایا بھار وے ماہی مرنا اے دشوار وے ماہی
 تیرے باجھ نیں سر توں اچے درداں دے انبار وے ماہی
 نکھڑ گئے نیں سکے سنگی بھلے ہوئے آں ڈار وے ماہی
 تیری یاد وسار نہ ہوئی ہويا رنگ وسار وے ماہی (۱۸)
 سلطان کھاروی اک کرتی منکھ اے۔ اوہ آرتھک و تھ نوں رج کے نندا اے۔ اوہ دھن
 دے کانی و نڈ دے خلاف اے۔ اوہ جتھے وی نا انصافی تکدا اے۔ اوہدا لہو جوش ماردا اے تے اوہ
 انقلاب دی گل کر دا اے۔ اوہ منکھاں نوں نا انصافی بارے دس دا وی اے تے اوہناں نوں
 جاگروپ وی کر دا اے۔ انھی عقیدت دے خلاف اوس دی للکار سنو۔

بندے تنگم ننگے پھر دے قبریں پین اچھاڑ اوئے جاگو (۱۹)
 سلطان کھاروی اک وڈے نفسیات دان وی نیں۔ اوہناں منکھی و طیرے نوں دو جے
 بندیاں توں نیڑے ہو کے ویکھیا۔ لوکائی دی سوچ نوں معاشرتی پچھو کڑ وچ بیان کر دے نیں۔ اج
 دامنکھ ذاتی مفاد وچ انھا ہو کے منکھتا دا حق وی مار رہیا اے تے لوکائی دے دل وی دکھا رہیا اے
 پر سجدے وی ڈھیر کر دا اے۔

دسو ایہ سلطان توں بندے راضی نہیں
کیہ اوہ سجدے کردائے رب مناوون نوں (۲۰)
اج دامنکھ بے عملی تے ہڈ حرامی داشکار ہو کے رہ گیا اے۔ کجھ وی کر کے راضی نہیں۔ لمیاں
لمیاں گلاں کرے گا۔

بے عملے اوہ ہتھیں تے کجھ کر کے راضی نہیں
ہسڑ دے وچ گلاں کر دے جو برسات دیاں (۲۱)
ماں نوں رب دادو جاروپ آکھیا جاندا اے۔ جگت بھر دے ساہت وچ ایس وشے اتے
بر ملے وچا پڑھن نوں ملدے نیں۔ ماں ہر ویلے بالاں لئی دعاواں کر دی رہندی اے۔ ایس
پاروں اوہناں نوں کدے وی اوکھت بھوگنی نہیں پیندی۔

ماں دی مہر محبت رہی ہر اوکھی تھاں
میرے نال دعاواں سی پرچھاواں سی (۲۲)
حضرت موسیٰ جدوں رب نال گل بات کرن جاندا سن تاں آپ دی ماں دعاواں کر دی
سی۔ انج جا پیدا اے کہ آپ ماں دیاں دعاواں دے صدقے ای طور دے جلوے دا آئندمان دے
سن۔ جے کر ماواں زندہ رہن تاں اوہ دیاں دعاواں ہر ویلے نال رہندیاں نیں۔

موسے ورگے طور دے جلوے مانن پئے
ماواں ہون تے رہندیاں نال دعاواں وی (۲۳)
تشبیہ تے استعارہ کوتا دیاں اوہ ٹومباں ہن جس نال کوی اپنی کوتا شنکارے نیں۔ ایس گن
توں ساہنوں کوی دی دھرتی تے وسوں نال جڑت دا پتہ لگدا اے۔ کیوں جے بہتے کوی مبالغہ آرائی
توں کم لیندے نیں تے پڑھن والا پریشان ہو جاندا اے۔ کھاروی ہوراں بہت خوبصورت تشبیہاں
دی ورتوں کوتا اندر کیتی اے۔ آکھدے نیں کہ اج دامنکھ اپنی رچنا دے مقصد نوں انج بھلا بیٹھا
اے جیویں بیلے وچ گاواں پھر دیاں ہوون۔

بھالن نکلے چھاواں ماہی وسر گئے سرناواں ماہی
بند مقصد بھلے پھر دے جیویں بیلے وچ گاواں ماہی (۲۴)
ویلے نے میرا بہوں برا حال کیتا اے۔ جیویں کر بلادے میدان وچ ویلے نے حسین نال کیتا سی۔

ویلے حال اوہ کیتا جیویں
کربلا وچ حسین دے ماہی (۲۵)

جیویں دن رات آندے نیں ایویں ای بندے اتے عروج و زوال وی آندا اے۔
بندے نوں ازماؤن دے ڈھنگ طریقے نیں
آوندا جاندا روز عروج زوال رہوے (۲۶)
ماڑا بندہ بھانویں ڈھیر خوبیاں دامالک ہووے اوس دی کوئی قدر نہیں کردا۔ کھاروی ہوراں
دی ایہہ تشبیہ پڑھو۔

ماڑا بندا دنیا تے
جتی وچ پتاوا جی (۲۷)

لنگھ رہی حیاتی نوں چرنے دی پونی نال روایتی تشبیہ دتی اے۔
چھلی وانگوں کت رہیا واں عمراں دے بانے نوں
خورے کدن تیک حیاتی تیرا چت اٹیرے دی (۲۸)
سلطان کھاروی ہوراں کول ویشال شبدان دا بھنڈاروی اے۔ اوہ اپنی مرضی نال شبدان دا
ورتارا کردے نیں۔ اکوشبد دے اکوشعروچ وکھو وکھ معنیاں وچ ورتوں دیاں ایہہ مثالاں پڑھو۔

عشق دے پچے دا پچا ایسراں اے پچدا
پچ ہوندی جا پدی دانائی افلاطون دی (۲۹)

بس اک تیری شام اے جھڑی شام نہ آوے شاماں نوں
سورج پکا وعدے دا ازماؤنا روز سویرے میں (۳۰)

تیری یاد وسار نہ ہوئی ہویا رنگ وسار وے ماہی
واہ تیرے اقرار دا کلمہ پہلا لفظ انکار وے ماہی (۳۱)

کھیدا رعب جمال وے ماہی سارا سخن کمال وے ماہی

لکھیا ہر سلطان دے بھاگیں اک سلطان زوال وے ماہی (۳۲)
 جدوں سماجک کوہجاں نوں شبدان راہیں دسنا دکھا ہو جاوے تاں کوی علامتاں دی ورتوں کر
 دے نیں۔ اوہ ایہناں کوہجاں نوں دکھو دکھ علامتاں راہیں بیان کر دے نیں۔ پنجابی شاعری وچ
 علامتی نظام دا مڈھ شاہ حسین دی شاعری توں بجھا دکھالی دیندا اے۔ ایہہ علامتی نظام ہن اک سنگھنے
 رکھ داروپ دھار چکيا اے۔ اجو کے سمے دے کوی روایتی علامتاں توں دکھ کجھ نویاں علامتاں نوں
 وی کوتا وچ ورتدے دکھالی دیندے نیں۔ نویاں کویاں وچ منیر نیازی، احمد راہی تے شریف کنجاہی
 سرکڈھویں کویاں وچوں نیں۔ سلطان کھاروی ہوراں وی اپنا علامتی نظام گھڑن دا جتن کیتا اے
 ۔ اوہناں اپنی کوتا وچ چڑیاں، کاواں تے بلاواں نوں علامت و جھوں ورتیا اے۔ مثالاں کجھ انج
 نیں۔

ہولا ہو کے ٹر جاں جیکر مر کے جان چھڑا لاں میں
 چنبریاں جو دکھ بلاواں ایہ کیہ مگروں لہن گیاں (۳۳)

چڑیاں وانگوں تھان تھان کدرا پھرنا واں
 میں وی کاواں دا ہمسایہ لگنا واں (۳۴)
 سلطان کھاروی دی جڑت رہتل نال گوہڑی اے۔ ایس لئی اوہناں کئی اکھان اپنی کوتا وچ
 بیان کیتے نیں اک مثال انج اے۔

جاں غریباں روزے رکھے دن تے لے ہو گئے پر
 جو ملیا وی سرگھی کھادی صبراں نال افطاری سی (۳۵)
 مڈھی گل ایہہ کہ سلطان کھاروی دی شاعری سماج تے منکھ دی سوچ وی شاعری اے۔
 اوہناں جتھے منکھی نفسیات نوں بیان کیتا اے او تھے اجو کے سمے دے سماجی، معاشی، معاشرتی تے
 مذہبی مسئلیاں نوں وی بیان کیتا اے۔ آپ دی شاعری وچ رومانوی کچھ دے نال اصلاحی کچھ وی
 موجود اے۔ زندہ جذبیاں دا چترن کر کے سلطان کھاروی لکھن والے کویاں دی موہری صف وچ آ
 گئے نیں۔

حوالہ جات

- 1- کرلاپ، سلطان کھاروی، لاہور، ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت، 1999، ص 19
- 2- اوہو، ص 45
- 3- پونیاں، سلطان کھاروی، لاہور، گلشن ادب، ۶ خیبر پارک سنت نگر 2017، ص 84
- 4- اوہو، ص 84
- 5- وگن، سلطان کھاروی، لاہور، ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت، 2021ء، ص 35
- 6- کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 21
- 7- اوہو، ص 55
- 8- اوہو، ص 112
- 9- اوہو، ص 124
- 10- اوہو، ص 74
- 11- اوہو، ص 36
- 12- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 97
- 13- وگن، سلطان کھاروی، ص 52
- 14- کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 112
- 15- وگن، سلطان کھاروی، ص 22
- 16- وگن، سلطان کھاروی، ص 43
- 17- اوہو، ص 44
- 18- کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 17
- 19- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 81
- 20- اوہو، ص 87
- 21- وگن، سلطان کھاروی، ص 99

- 22۔ پونیاں، سلطان کھاروی، ص 97
- 23۔ وگن، سلطان کھاروی، ص 47
- 24۔ اوہو، ص 48
- 25۔ اوہو، ص 93
- 26۔ پونیاں، سلطان کھاروی، ص 92
- 27۔ اوہو، ص 101
- 28۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 39
- 29۔ اوہو، ص 103
- 30۔ وگن، سلطان کھاروی، ص 44
- 31۔ اوہو، ص 2
- 32۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 112
- 33۔ پونیاں، سلطان کھاروی، ص 86
- 34۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، ص 124

سلطان کھاروی دی پنجابی نظم نگاری

نظم توں مراد شعراں دا اوہ مجموعہ جیہدے وچ کوئی اک مرکزی خیال ہوندا اے۔ بہت زیادہ شعر ہون پاروں خیال دی درجہ بدرجہ بڑھوتری ظاہر کرن خاطر شعراں نوں دکھ دکھ حصیاں وچ ونڈ لیا جاندا اے تاں جے نظم دے معنی تے مفہوم واضح ہو سکے۔ نظم وچ اکو خیال نوں سرنا نوں بنایا جا ندا اے۔ ایس وچ شعراں دی گنتی دی کوئی حد مقرر نہیں ہوندی۔ کیوں خیال دی ایکتا نوں مکھ رکھیا جاندا اے۔

ایس لئی سرنا نوں دی کوئی پابندی نہیں۔ کسے وی سرنا نوں اتے وچاراں دی سانجھ پائی جا سکدی اے۔ بھانویں اوں سرنا نوں دا تعلق تاریخ نال ہووے یاں جغرافیہ نال، دینی ہووے یاں دنیاوی، تہذیبی ہووے یاں ثقافتی، سیاسی ہووے یاں دھرمی، قومی ہووے یاں انقلابی، نوں ہووے یاں پرانا، علمی ہووے یاں ادبی ہر پکھ تے دنیا دے ہر معاملے، حیاتی دے ہر مسئلے تے کائنات دے ہر پکھ بارے نظم لکھی جاسکدی اے۔

موضوع وانگ نظم لئی کسے خاص بنتر ڈھنگ دی لوڑ نہیں۔ جیویں نظم لئی کوئی وی سرنا نوں چنیا جاسکدا اے۔ ایسے طرح کوئی وی بنتر ڈھنگ اختیار کیتا جاسکدا اے۔ بھانویں روایتی طور تے نظم دیاں کچھ خاص خاص قسماں واسطے کچھ خاص بنتر ڈھنگ موجود نیں پر عام طور تے نظم واسطے کوئی خاص ہیئت مقرر نہیں کیتی گئی۔ ایس لئی جدوں سلطان کھاروی دیاں نظماں دا ویرا کرے تاں ساہنوں اوہناں دی شاعری وچ ہر قسم دیاں نظماں مل جاندیاں نیں۔ جس توں گوڑا لایا جاسکدا اے کہ سلطان کھاروی ہوری اُچ پدھر دے نظم گوکوی نیں کیوں جے اوہناں پابند نظماں توں دکھ آ زانظماں تے نکیاں نظماں وی لکھیاں ہن۔ آپ دیاں نظماں دا موضوعاتی ویرا وانج اے۔

کسے وی کوئی دی ساہت اندر تھاں اوہدوں متھی جاندی اے جدوں پڑھن والا ایہہ محسوس

کرے کہ کوتاراہیں اوہدے جذبیاں داچترن کیتا گیا اے۔ سلطان کھاروی ایس پکھوں بہوں خوش قسمت کوی نیں کہ اوہناں اینیاں نظماں وچ حیاتی نال تعلق رکھن والے ہر پکھ نوں بیان کیتا اے۔ اوہناں دیاں نظماں وچ حقیقت پسندی داوڈا پکھ شامل اے۔ اوہناں حیاتی دیاں حقیقتاں نوں بیان کر کے ساہنوں سدھی راہے پاون دا جتن کیتا اے۔ آکھدے نیں کہ کسے نال کدے وی مندا نہیں بولنا چاہدی دا۔ کیوں جے مندا بولن نال ساڈی شخصیت دا دوجے بندے اتے چنگا اثر نہیں پیندا۔

اکھ نوں کوئی گالھ نی دیو

گالھ تے ساڈا باطن ہو یا

جولوکاں تے ظاہر ہو کے

ساڈا شیشہ بن جاندا اے

ساڈی صورت ہو رطرحاں دی

ہور جہی ہو جانندی اے (۱)

آکھیا جاندا اے کہ جدوں کوئی منکھ دھرتی اتے پیدا ہو ندا اے تاں خوشی دا اظہار کیتا جاندا اے۔ اوہدے آون دی خوشی منائی جانندی اے۔ پراسیں ایہہ گل بھل جاندا اے کہ پتہ نہیں اوہدی حیاتی ہے کہ وی نہیں پراس دامن اک ازلی حقیقت اے جس توں مکھ نہیں موڑیا جاسکدا:

پہلا دن

اک وہم داناں اے

چھیکڑا اک وڈا سچ (۲)

منکھ بھانویں دنیا توں اکال چلانا کر جاندا اے پراس دا وطیرہ تے گلاں کہانیاں دی صورت کیول زندہ ای نہیں رہندیاں سگوں پیڑھی در پیڑھی چلدیاں ریندیاں نیں بالکل ایس طرح کی جیویں کمان چوں نکلیا ہو یا تیر پرتدا نہیں۔

تیری میری گل ہونی
 جگ دی زبان توں
 مڑدے نہیں تیر کدے
 چل کے کمان توں
 پاؤنے فیر کیرنے
 چھناں دیاں پانیاں
 لمیاں کہانیاں
 (۳)

ساہنوں ہمیشہ جیون وچ کامیابی لئی سمے توں لا بھ چکنا چاہی دا اے۔ کدے وی سمے دے
 الٹ نہیں چلنا چاہی دا۔ کیوں جے ایہہ ازلی گل اے کہ جیہڑا بند اہو اداے مخالف چلدا اے اوہ ہمیش
 ناکام ای رہندا اے۔

جیون

کوئی بتاؤندے اوپے؟
 واءدارخ وی ویکھ لیا جے
 پٹھے پاسے ڈورن نال تے
 کدی بھنیری چلدی نہیں
 ازلی گل اے

کل دی نہیں
 (۴)

ایہہ وی سچ اے کہ سماں بدلن نال منکھی دیہارتے قدراں وچ بدلا وی آیا اے۔ انج لوک
 کیول ظاہری پکھ ای ویکھدے نیں۔ کسے وی گل دی تہہ تائیں کوئی نہیں اپڑدا۔ انج ای ہر پاسے
 جھوٹ داراں اے۔ سچ دی کوئی قدر نہیں کردا۔

اک دغے دے

بے شمار ای گا ہک پیدا ہو گئے

پر وچارے سچ دی

بولی کسے نے لائی نہ

ایہ شے کسے نوں بھائی نہ

جد کسے نہ ویکھیا

جد کسے نہ کچھیا

جد کسے نہ سوچیا

جد کسے نہ گولیا

تے انت نوں اوہ ہر گیا

(۵) سچ تھاں تے مر گیا

ماں دا پیار جگ وچ اک انمول حقیقت ہے۔ جس دا کوئی متبادل نہیں۔ ایس پیار دے

پاروں بندہ دوزخ وی بھل جاندا اے۔

جنت ماں دے

پیریں اے تے تینوں کیہ؟

ممتا جیوے

(۶) دوزخ دا ڈر مینوں کیہ؟

اوہ بال بہوں بد قسمت ہوندے نیں جہناں دے سراتے ماں دے پیار دی چھاں نہیں ہو

ندی۔ بھانویں اجکل من پرچا وے دے کئی سادھن آگئے نیں، پر ماں دے پیار دا کوئی متبادل نہیں

، منکھ سمے دے نال نال بانے بدلدا اے۔ رشتے بدلدا اے پر ماں دے موہ دا نگھ اوس نوں کتے وی

پراپت نہیں ہوندا،

سچ نیاں دا

گوڑھی چھاں دا کال پیا اے

ویلے نے جو جھوٹھ گھڑے نیں

جہناں دے سربخت ہرے نیں

پاکے چٹے لیڑے کاواں

بدل لیا اپنا سرنواں

ساڈا حال احوال اے اوہو

بال جہاں دے سر نہیں ماواں

بھلے ہوئے نیں شبدای ماں دا

(۷) گوڑھی چھاں دا کال پیا اے

حیاتی دی سب توں وڈی حقیقت ایہہ ہے کہ جدوں بندہ دو عملی کرن توں انکاری ہوندا اے
تاں لوک، اوس توں دور ہونا شروع ہو جاندا ہے نیں۔ کئی وارانج ہوندا اے کہ کوی کوتا وچ مبالغہ
آرائی توں کم نہیں لیندا تے فیرا وہ کجھ وی نہیں لکھ سکدا۔

ہاں نادم، اوہ جوہ میری نہیں

میں ہاں کنڈیالی دھرتی دا

اک اگاں والی دھرتی دا

دو عملی توں انکاری ہاں

میں گیت لکھن توں عاری ہاں

(۸) میں گیت لکھن توں عاری ہاں

جیاتی وچ ساہنوں کئی وار اچھے لوکاں نال واہ پیندا اے، جو آکھن تے منکھتالی لائے وند ہو
ندے نیں، پراصلیت اوہدوں سامنے آندی اے جدوں اوہناں نال واہ پوے۔

کانے نوں جے بوری لگے

پھل نہیں دیندا (۹)

انسان اک دو جے نال اپنے مفاد تے کارو بہار پاروں جڑیا ہو یا اے۔ ایس دی مثال نظر
دی عینک تے محبوب نال دتی جاسکدی اے کہ جدوں اوہ کول نہیں ہوندے تاں ہر پاسے ہنیر اوکھالی
دیندا ہے۔

یار نظر دی عینک وانگوں

نہ ہووے تے نھیرا (۱۰)

سے دی تبدیلی ہتھوں تنگ آئے لوک اپنے حقاں یا قابض لوکاں دے ویہارنوں بدلن دا
جتن کردے نیں، پراوہناں دی اک نہیں چلدی۔

گنگو، بھاگو، للو، پٹو

ویلے بدلن ہار

نبھماں اتے قابض نیں

ایہ بھلکاں دے سردار (۱۱)

جدوں ایہناں کٹھور دے لوکاں نوں اپنی حاکمی دا خطرہ پیدا ہوندا اے تاں اوہ دھارمک
روپ دھار کے سامنے آندے نیں تے لوکائی نوں ربی آیتاں سناندے نیں۔

چڑیاں نوں مل جاندا چوگا

بندا نہیں پرائے چوگا

ویلے نے انج ماری ڈنڈی

واسا اے مویاں دی منڈی
 لو لھے بال تے
 لنگڑے بندے
 انھے، بولے، گنگے، تھتھے، ماڑے
 مندے

اتھے کیہ کیہ ہو گئے دھندے
 کوکاں دیندے پئے انسان
 کالیاں راتاں

لال طوفان

یاد کراؤندے اک بیان

فبای الار بکما تکذب بن (۱۲)

کوی ایہو جھے ماحول دے خلاف بغاوت کرن دادرس دیندا اے کیوں جے حاکم آرام نال
 کرتی نوں حق دیوں لئی تیار نہیں۔ آکھدے نیں
 کوئی مارو ایسا للکرا اک وستی جاگے
 اس نیندروا لے کوڑنوں

کوئی جاگ تیاگے (۱۳)

فیراک ویلا اوہ وی آوے گا جدوں ہر ماں باغی جمے گی تے فیر ہمیش ظلم نال اٹ کھڑکا لگا
 رہوے گا۔

جے منگاں گے حق تے بغاوت بنے گی

پراوڑک کنک چوں رواڑی چھنے گی

فریقاں سچ اک دن ایسی ٹھنے گی
 کہ ہر اک ماں اتھے باغی جنے گی
 ہمیشہ ظلم تھیں عدوات رہوے گی

بغاوت اے ساڈی بغاوت رہے گی (۱۴)

کوی اک سچا دیس بھگت وی ہے۔ اوہ دھرتی نال پیار کردا اے تے ایس نال پیار کرن دا
 آکھدا اے۔ اوہ مویاں نالوں جیوندیاں نال پیار تے تعاون کرن تے زور دیندا اے۔

اپنی مٹی نوں وڈیاؤ

ساری دھرت بہشت بناؤ

مویاں نوں نہو چھن چڑھاؤ

جیوندے نوں وی بنے لاؤ

اتھے سچے خاب وکھاؤ

ساڈی دھرت بہشت بناؤ

آؤ سچی راہ تے آؤ

جاگو آپ تے جگ جگاؤ

اپنی مٹی نوں وڈیاؤ (۱۵)

ایسے پیار پاروں اوہناں اپنی دھرتی دیاں رتاں، شہراں تے منکھی سوچاں دا چترن کیتا اے
 - آکھدے نیں کہ بہار سمے دھرتی پھلاں نال بھر جاندی اے۔

آگئی پرت بہار

کلیاں سیس گنداے مڑ کے

نہاتے پھل تریل

کھارے چڑھ دے، چھند کھیڈ دے

گٹا کتے رویل

پورن ماشی راتے، رات

آداتا تاج کھلار

آگئی پرت بہاروے ماہی (۱۶)

اپنے دیس وچ آرتھک وتھ پاروں سماج وچ ترقی وی دوہرے معیار دی ہوندی اے۔ امیر لوکاں دے رہن لئی جتھے اوہناں دے مکان محل ورگے ہوندے نیں او تھے حیاتی نوں سوکھا بناون لئی سرکار ہر طرح دیاں سہولتاں اوہناں نوں فراہم کردی اے۔ جدکہ ماڑے بندیاں دے علاقیاں کوئی ترقیاتی کم نہیں ہوندا۔

کھلیاں سڑکیاں باغ بچھے رنگا رنگی رنگ بہار

لوکی سب تصویراں ورگے کاراں دی اے مارومار

پھلاں جے معصوم نیں چہرے دھرتی تے نہ ٹکدے پیر

دنیا اوہناں دے لئی جنت کردے پھر دے نیں اوہ سیر

دوہے پاسے تنگ محلے گلی گلی دے اندر نہیر

روکے پئی بدبو نہ آوو! ڈھیر غلاظت دے نیں ڈھیر (۱۷)

”پیا سے کاں“ والی کہانی دا چترن ویکھو

کل ”پیا سا کو“ چیتے کر کے

مینوں ہاسا آیا

نالے دل گھبرایا

کاں نے کئی ہمت کیتی

اڈیا مقصد پایا

اوہ پانی دا تر بہایا (۱۸)

کسے منکھ دی موت اتے دو جے لوکاں دے وچاراں دا چترن پڑھو۔

میں مویاتے

ایہ کیہ ہو یا؟

سوچیں پئے گئے کل

کر کے دیوے گل

کوئی کہندا

اس نوں روہڑیے

اس بھوگی آتش زندگی

اج کیتی اوڑک کنڈ (۱۹)

وچھوڑایاں جدائی رومانوی کوتا دا اگھڑواں وشا ہے۔ غزل ہووے یا نظم کویاں رنج کے ایس دے منکھی
سوچ اتے پین والے تتاں نوں بیان کیتا اے۔ کیوں جے وچھوڑے والی حالت منکھ توں اپنی حیاتی وچ
کدے نہ کدے بھوگنی پیندی اے۔ کدی محبوب دے وچھڑن دی صورت وچ کدی اپنے کسے سکے دی اکال
چلانا یاں بہوں دور جاوے دی صورت وچ۔ سلطان کھاروی ہوراں وی ایس کیفیت نوں اپنیاں نظماں وچ
بیان کیتا اے۔ آکھدے نیں کہ محبوب دے وچھڑن پچھوں شام دا ویلا گزرا نا بہوں اوکھا ہو جاندا اے۔

ڈارو ڈاری اڑن پرندے شام پوے گھر مڑن پرندے

یاد پرؤنی آوے شامیں تسے نین ورھاوے شامیں

سورج وی گھر جاوے شامیں دل چوکھا گھبراوے شامیں (۲۰)

ایہہ ہو یا پردیسی باجھوں

دور وسدے پردیسی دا پیار میتھوں وسار نہیں ہوندا۔ جد گھر مڑ دیاں کونجاں دی ڈار نظریں
 آؤندی اے تاں من اندر ہول اٹھدے نیں تے اندروں ہوک نکل دی اے کہ مڑ آ، بہاراں آ
 گئیاں نیں۔

دور کتے پردیس وسیندے

پیاردے بھلن ہار

کونجاں مڑیاں ول وطن دے

فیر بنا کے ڈار

کیہڑا قاصد ٹوراں

جا کے آکھے جو من ٹھار

آگئی پرت بہاروے ماہی

آگئی پرت بہار (۲۱)

ماہی باجھوں سارا سنسار نہیر وکھالی دیندا اے۔

یار نظر دی عینک وانگوں

نہ ہووے تے نہیر! (۲۲)

وچھوڑے دی حالت وچ منکھ اپنے آپ نوں بد قسمت سمجھدا اے۔ اوس دا چین قرار لٹیا
 جاندا اے۔ رات اوکھی لنگھدی اے۔ کونل دی وانج من اتے سٹاں مار دی اے تے من کونج وانگوں
 کرلا وندا اے۔

جھاڑ لئے نیں صبر دے پلے

میری جان نکاری

کیہ کھٹیا؟ کیہ وٹیا، بن کے

میں اک پریم پجاری
 یار و فانه جانے سسکھیو
 قسمت بازی ہاری
 چین قرار گواچ گیا
 نہ رین گزاری جاوے
 کوئل کوکے تے من پھوکے
 کونج پئی کرلاوے

(۲۳)

اوس اگے واگاں موڑن دا ترلا پایا جاندا اے۔ تے آکھیا جاندا اے کہ مینوں تیری باجھوں
 کسے ہو رشتے لوڑ نہیں۔

وطنوں نوں واگاں موڑوے
 آجا کے تیری تھوڑوے!
 میری نہیں دو جی لوڑوے!
 کرنا ایس کاہنوں دیریاں؟
 آجا ڈیکاں تیریاں!

(۲۴)

مہاراں موڑن دا ایس لئی آکھیا جاندا اے کہ ہجر دارکھ انبرنالوں وی اچا محسوس ہوندا، جیون
 بہوں اوکھا ہو یا دکھالی دیندا اے۔ پیار کرن والے دلاں وچکارو چھوڑے دی کندھ ہوندا اے۔

انبرنالوں اچا جا پے
 ایہ ہجر اں دارکھ
 ایہدے پتے پتے اتے
 پافراقی ویس

اوہوجوہ اے بیٹھی ہوئی

جہداں ناں پردیس

کالے پانی پندھ

دودلاں دے وچ وچالے

اک وچھوڑا کندھ (۲۵)

سکے پتے وانگ ڈول دے تے ماہی نوں یاد کر دے ہوئے برا حال ہو گیا اے۔ کوئی تسلی نہیں
دیندا۔ ایس برہاد کوئی علاج ہے کہ ماہی مل جاوے۔

پتے وانگوں ڈولی جاواں

ایہ ہو یا پردیسی باجھوں

ٹریا مار بھر دی کانی

پلے کیہ اے یاد نشانی

کچھے نہ کوئی حال برا اے

ساہواں دا جنجال برا اے

دسن والی گل کوئی نہیں

اس برہاد اکل کوئی نہیں

ملیاں باجھوں حل کوئی نہیں

جوہو یا پردیسی باجھوں (۲۶)

ویلا یاں راج کوئی وی ہووے کوی لوک دھرتی اتے واپرن والیاں ساریاں گھٹناواں نوں
ڈونگھی نظر نال ویکھدے نیں۔ اوہ سماج تے منکھ دی حیاتی اتے پین والے ایہناں دے اثرات
توں کیول جانو ای نہیں ہوندے سگوں ایہناں دے چنگے یاں ماڑے پکھاں بارے لوکائی نال

وچاراں دی سانجھ پا کے اوہناں نوں جاگروپ وی کر دے نیں۔ سماج اندر کھلری آپا دھاپی
 پاروں انج ہر منکھ پریشان ہے۔ اوس نوں جیون اوکھا ہو یا جا پدا ہے تے اوہ اپنی حیاتی دے ایہناں
 دکھاں نوں دور کرنے والے رب نوں انج ونگاردا ہے۔

بابا! ساڈی نم وچاری

پتا پتا ہوئی

اک دانے توں پیدا ہو کے

کتے ہنجور وئی

پالے وچ پھلہری ہو یا

ایہدی چھاں دا چھاتا

کتھے ساڈا داتا؟ (۲۷)

سماج وچ پئی آپا دھاپی سحراں اتے اپڑی ہوئی اے۔ ایس نے سماج نوں آرتھک تے
 دھار مک و تھاں وچ ونڈا دتا اے۔ جہناں لوکاں ایہہ کم کیتا اوہ بہت ظالم نیں تے اوہ ہن وی جتن کر
 دے ہن کہ قوم اکھٹی نہ ہووے۔

کتھوں بھکھ ملی اے خورے

ظلمی شیر بگھیلے نوں

میل کسے دا ہون نہیں دیندا

کھا گیا سارے میلے نوں

نفرت عربی عجمی دی تے

یا پھر کالے بگے دی

جدن تیکر باقی رہے گی

(۲۸) پیار دے راہی ٹھگے گی

ہن کیہو جیا ویلا آ گیا اے کہ جیون وچ پیرو پیر پہرے لگے ہوئے نیں۔ ادھر رات جدوں
پیڑ اٹھدی ہے تے ہنجاواں دایینہ وسنا شروع ہو جاندا اے۔

تو تیا من موتیا

کیہ ویلے آئے

ڈاراں تے بے ڈارایاں

آپہرے لائے

ادھی راتیں ٹھدے

جدتاروتارے

رانی ہار آگندے

(۲۹) فرنیرو چارے

ویری حیاتی دا جرمانہ منگدے نیں۔ ظالماں حیاتی ڈاڈھی تنگ کیتی ہے تے ہرپا سے
اوکڑاں وکھالی دیندیاں ہن۔

جیون دا جرمانہ منگن

پیر پیر تے جگے

ہو گئے کالے بگے

چھپے ہو کے بھر دے

اگاں ہو روی اگے

(۳۰) ہو گئے کالے بگے

ایہہ لوک لوکائی دا حق ماری جان دے نیں۔ لو بھ تہی طمع وچ انھے ہوئے اپنا گھر بھری جان دے

نیں۔ لوکائی دا جیون تنگ کر کے تے حق کھو کے وی ایہناں دا رنج نہیں ہوندا۔

دیہ دی مٹی پٹی جاون

ایہناں دا پر رنج نہیں ہوندا

کھوہ کھاون

کوئی چج نہیں ہوندا

لو بھطمع دا رنج نہیں ہوندا

ساڈا امرن تماشا ہو یا

الاں دا پر کھڑا مو یا؟ (۳۱)

ایہناں لوکاں دے و طیرے پاروں عدل سماج وچوں مک گیا اے۔ ماڑیاں اتے نا جائز

پرچے ہو رہے نہیں تے پاپی پلس سچے بندیاں کولوں وی انصاف دے پیسے منگدی اے۔ بمب

دھماکے ہو رہے نہیں تے دھرتی نوں دھرم دے ناں اتے ونڈیا جا رہیا اے۔

بے عدلی دے لمے چرچے

ماڑیاں اتے ہوندے پرچے

پاپی پلساں منگن خرچے

تھاں تھاں اتے پیندے ڈاکے

وکیھ لیا کر!

دین دھرم دے ناں دے قصے

دھرتی ہو گئی کنے حصے (۳۲)

لیڈر ساہنوں آزادی دی مبارک باد دیندے نہیں، پراہہ جھوٹے نہیں۔ اوہ تبدیلی دی گل

کردے نہیں۔ پراج تائیں تبدیلی آئی نہیں۔

جناوڈا جھوٹھ کسے دا

اوناوڈا لیڈراوہو (۳۳)

نویں نعرے سن سن اک گئے آں، سب کجھ اگے وانگ ای اے۔ تبدیلی اوس دن شروع
ہووے گی جس دن دلاتے جگے ورگا کوئی دھرتی ماں دا پتہ جھے گا۔

ساڈے دن تبدیل نہیں ہونے؟

اگے وانگوں چوریاں ڈاکے

نت سیا پے عجب دھماکے

کا ہدا شور؟ مبارک کا ہدی!

اس دن عید مبارک ہوسی

جس دن ”ڈلا“، ”جگا“ جھے

باقی سارے ڈھنگ نکمے (۳۴)

آکھن نوں اسیس آزاد آں پر ساڈیاں سوچاں اتے پھرے لاه کے ساہنوں ذہنی طور تے
غلام بنا دتا گیا۔ ساڈے لیکھاں وچ رات دی کالک لکھ دتی اے۔

ساڈے پچھے پچھے آئی

ویرن کالی رات

ساڈے لیکھ دالیکھا لکھیا

کہڑی قلم دوات؟

ساڈے سراک دھبا ہے کہ

ہو گئے آں آزاد

اوہوسولی اوہو پھانسی

اوویں دے جلا د

ساڈیاں سوچاں اتے پھرے

ساڈے ذہن غلام (۳۵)

سماجک برائیاں سماج نوں گھن وانگ کھارہیاں نیں۔ ایہناں برائیاں نے آپس پیار مکا

دتیاں اے۔

ایہ حرص بھری ہوئی دھرت نوں

کیہ دیمک لگی

سبھ لے گئی ککھ پیار دے

جونھیری وگی (۳۶)

ایس نہیری پاروں سفنہ مردے جارہے نیں۔ سمجھ نہیں آندی کہ لوراں لئی کتھے جائیے؟ ماتم

کردی تے وین الاندی واء ہرنویں دن نال اوکھیائی داسنیہالے کے آندی اے۔

قاتل واء اے ماتم کردی

وین الاندی جاوے

اک ان ڈٹھے ویلے دی پر

لوڑستاندی جاوے

کہڑے دفتر عرضی پاواں؟

ماڑے ہردے جان دے

پنجواں موسم آؤندا نہیں تے

سفنہ مردے جان دے (۳۷)

ہر پاسے جھوٹ داراج شروع ہو گیا اے۔ سچے فرددی سماج اندر نہ کوئی قدر کرداے تے نہ

اوس نوں عزت دیوں لئی تیار اے۔

پھلاں وچوں مرگئی واشنا

اج راہوں کل کنڈیار

ہن پرھیا جھوٹھ جتاوندی

ہاں رلد اہے سچیار (۳۸)

دنیا منکھتا نال بھری پئی اے پر کوئی دکھ داسا نجھی وکھالی نہیں دیندا۔

اس دنیا دے

چڑیا گھروچ

پھر پھر پھاوا ہو یا

بڑے جنور درندے ویکھے

پر کوئی بندہ لبھانہ (۳۹)

اج جدوں جھوٹھاں داٹولارل گیا ہووے فیرا کلے سچے بندے دی کیہ وقعت رہ جاندى اے۔

اودا جھوٹھ گواہاں نال

تے میرا سچ سی کلا

سوچ لوو!

پھر ہو سکد اسی

کہدا ابھارا پلا (۴۰)

ایہناں ساریاں برائیاں دا کس کولوں پچھیے کیوں جے کرسی اتے بٹھین والے ساڈے کسے

وی سوال دا جواب نہیں دیندے۔

کالی رات سراں تے کیوں اے؟

پچھو، دسو!

اوہناں کولوں

جھڑے کرسی اتے بیٹھے

مٹی رلدے سارے لوکی

چارے کوٹ

سوال بنے نیں (۴۱)

لیڈراں نوں چھڈ اج دیاں اخباروی احساس مروت توں خالی دکھالی دیندے نیں۔ چور چکاری، خودکشیاں، پلس ہتھوں بے عزتی دیاں کہانیاں، ناانصافی دارونائے بے مقصدگلاں تہانوں پڑھن نوں ملن گئیاں پر منکھتا دیاں اوکڑاں تے اوہناں دے حل دی کوئی گل پڑھن نوں نہیں ملے گی۔

تیری میری گل کوئی نہیں

ہنجواں داتے حل کوئی نہیں

نعرے نیں، احساس کوئی نہیں

خبراں نیں پر خاص کوئی نہیں (۴۲)

کوی بڑے دکھنال آکھدا اے کہ پنچھی سارے آزادی نال اڈدے تے اپنا جیون گزاردے نیں۔ کیہ بندہ ایہناں چڑی کاواں توں وی بھیڑا اے کہ اوہ اپنی مرضی نال اپنا جیون جی نہیں سکدا۔ کیہ ایہہ عقل دی گھاٹ داسٹا اے تاں بھیڑی سوچ دا؟

فیر کیوں پھر

توں میں دوویں

اپنا جیون جی نہیں سکدے

اک تھاں پانی پی نہیں سگدے
 نفرت، ویر، کرودھ
 کدوں تک؟
 اپنی مرضی کردا رہے گا
 بندہ ڈردا مردا رہے گا
 کیہ چڑیاں تے کاں کبوتر
 ساڈے نالوں افضل ہے نہیں؟
 نہیں تے عقل غلامی ہے کوئی
 یاں فر

سوچ خنامی ہے کوئی (۴۳)

ایس تھاں تے اپڑ کے کوی دی سوچ باغی ہو جاندی اے۔ اوہ لوکائی نوں برائیاں دے
 خلاف جاگن دی للکر ماردا ہے۔

کوئی مارو ایسا للکر اکہ وستی جاگے
 اس نیندر والے کوڑنوں

کوئی جاگ تیاگے (۴۴)

غفلت دی نیندر چھڈ دیو، ہوش کرو، ظالم نوں ہو رکھل نہ دیو

نیندر مار یو! اٹھو جاگو

چھڈ وایہے سون تیاگو

باندر ہتھ نہ ڈوٹی دیو

بانگ دیو! اوئے کوئی دیو! (۴۵)

لیڈر مفاد پرست نیں۔ اوہ تہاڈے دکھ نہیں جاندے۔ ایس لئی اے لوکو! اپنی سوچ نوں بدل
لوو تے اپنی ہک دے روز تے اپنے دشمن نوں روکو۔

اوہ تے کردے

الوسیدھا

پاؤندے گدھا

نخسیاں مانن

اوہ کیہ جانن؟

دکھ تہاڈے

بھکھے لوکو

آپے سوچ دا قبلہ بدلو

آپے دشمن نوں ہن روکو! (۴۶)

مجبور ہو یا کوی اپنی عرض پر سدھ صوفی کوی بابا فرید دی بارگاہ وچ انج پیش کردا اے۔

سن پاک پتن دیا والیا!

کیہ سویا ساڈا حال؟

جان سفنے گئے گوانج تے

پھر نینداں پائی دھمال

کیہ اگے کچھے سوچئے

جاں مندے ہو گئے حال

کیہ منزل ٹیشی بھالیے؟

ہے پیڑاں وچ زوال (۴۷)

سلطان کھا روی ہوراں ات سوہنے ڈھنگ نال اپنیاں نظماں نوں سوہنیاں تشبیہاں نال
شدگار یا اے۔۔ ایہہ تشبیہاں اوہناں اپنی رہتل توں لئیاں نیں۔ جس پاروں ساہنوں کیول کوی
دی دھرتی نال جڑت دا پتہ لگدا اے۔

کہڑے دلیں نوں چھٹی پاواں؟

(۴۸) پتے وانگوں ڈولی جانواں

گیند، گھا

تے تیوں تے

دبن دے نال ابھر دے

(۴۹) لفظ بغاوت اگردے

تارے لیکھ دی مٹھوں کردے

(۵۰) کن من کنیاں وانگوں

پٹھے پاسے دوڑن نال تے

(۵۱) کدی بھنیرمی چلدی نہیں

کوی نے نظماں وچ اکھاناں دی ورتوں کر کے کیول سیانف دا ثبوت ای نہیں دتا سگوں کوتا
اندر گہرائی وچ پیدا کیتی اے۔ اپنی گل نوں ڈھکویں ڈھنگ وچ پیش کر کے اچ کوٹی کوی ہوون دا
ثبوت دتا اے۔ کجھ مثالاں پیش خدمت نیں۔

کوئی دن ایہ ساری کہانی رہوے گی

(۵۲) کہ پانی چ انجے مدھانی رہوے گی؟

تلی تے سرہوں پھر جماو کیھنے آں

کہ پرکھے سچ کا ہدی و فادیکھنے آں؟ (۵۳)

پر عقبے کس ڈٹھی اے؟

(۵۴)

ایہ دنیا ڈھیر مٹھی اے

کوی کول ویہشال شبد بھنڈا روی ہے۔ اوہ شبد اں دی ورتوں اپنی سوچ مطابق کرن دافن
جاندے نیں۔ اوہناں کئی شعراں و سچ اکو شبدنوں و کھو و کھ معنیاں و سچ ورت کے کیول اچے فنکار
ہوون داثبوت ہی نہیں دتاسگوں نظماں و سچ اجیہا ڈھنگ ورتن نال کوتا دی خوبصورتی و سچ وادھا کیتا
اے۔۔۔ کجھ مثالیں انج نہیں۔

چلی دور پرواز تخیلاں دی مینوں کر بلا فیر وکھا رہی اے

انج دس نوں دس اوہ یاد آئی جھڑی دس کے حال لکھا رہی اے (۵۵)

صغریٰ بھل ہوئی تینوں بھل گئے آں ساڈے وانگ نہ سانوں بھلا دیویں

بوہے کھولدی رہیں جھاڑو دیوندی رہیں کتے گھریں نہ جنڈے لا دیویں (۵۶)

تپ تپ کے چڑھی اے تپ اوہنوں صغریٰ نال پئی تاپ دے تپدی اے

دھپ لگی اے قہر دی اگ وانگوں لو جا پدی جیہ پئی سپ دی اے (۵۷)

تپ تپ کے چڑھی اے تپ اوہنوں صغریٰ نال پئی تاپ دے تپدی اے

دھپ لگی اے قہر دی اگ وانگوں لو جا پدی جیہ پئی سپ دی اے (۵۷)

میرے حال دایا رکیہ حال کیتا حال حال جے کراں تے کیکہ ہووے؟
 میرے حال تے رونا اے اک پاسے میرے حال تے کوئی وی ہسدانہیں (۵۸)
 سلطان کھاروی دیاں نظماں وچ سنگیت داپکھ وی قاری دادھیان اپنے ول کھچ داہے۔ آسان
 تے رواں شبدان وچ لکھیاں نظماں نوں پڑھدے، اک تاں دھیان آپ مہارے کسے گیت دے
 سنگیت ول چلا جاندا اے۔ فیر پڑھدے ہوئے انج جایدا اے کہ اسیں پڑھ نہیں کوئی کوتا گارہے آں۔

سن نی بھٹھی والیے!

تیرا بلدا رہوے پرال

میرے پلے دے وچ دانے

تری کراہی ریت

توں ایں میری لوڑ برابر

میں آں تیرا بھیت

بدل وانگوں وس پویں تے

پچھے دل دا کھیت

میرا جیون جو گیا جاوے

تیریاں نظراں نال

سن نی بھٹھی والیے!

(۵۹) تیرا بلدا رہوے پرال

سلطان کھاروی دیاں نظماں وچ حمدیہ رنگ وی ملدا اے۔ آکھدے نیں کہ رب نے

دھنک توں رنگ لے کے تتلیاں بنائیاں تے دھرت نوں سوہنے رنگ نال سجایا۔

دھنک دے رنگ لے لے لے کے

بنائیاں تتلیاں قادر

تے رنگی دھرت دی چادر (۶۰)

لیکھ دا انت اوہناں ولوں منگی ایس دعا تے کہ اے نبی ﷺ محترم میرے حال اتے نظر کرم
کروتاں جے میں وی مدینہ اوہدیاں گلایاں ویکھاں سبز گنبد تے جالیاں ویکھاں، میں اوگناں تھیں
چور آں میری ڈبدی بیٹری بنے لاؤ۔

چلے جے مدنی واکدی

پورے جے ہوون چاکدی

دیوے مقدر واء کدی

ویکھاں مدینہ جاکدی

اکھاں دی جھولی بھر لواں

مدنی نظار اکرواں

اوہ سبز گنبد جالیاں

گلایاں اوہ تلیاں والیاں

جتھے سی زلفاں کالیاں

جھکیاں کچھوروں ڈالیاں

جھکیا حنا نا ویکھ لاں

تیرا زمانہ ویکھ لاں

طیبہ منار انوردا

پنیڈا اے بھاویں دوردا

میرا خطا تھیں چوردا

پتن نوں ٹھلے پوردا

بیڑا پچا ویانی!

کنڈھے تے لا ویانی!

(۶۱)

☆☆☆☆☆☆

حوالہ جات

- 1- پونیاں، سلطان کھاروی، لاہور: گلشن ادب، 6، خیبر پارک سنت نگر، 2017ء، ص 63
- 2- ہن، سلطان کھاروی، لاہور: گلشن ادب، 6، خیبر پارک سنت نگر، 2021ء، ص 24
- 3- واچھڑ، سلطان کھاروی، لاہور: بزم مولا شاہ 41 چوہان روڈ، 2009ء، ص 153
- 4- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 69
- 5- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 141
- 6- ہن، سلطان کھاروی، ص 35
- 7- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 64
- 8- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 80
- 9- ہن، سلطان کھاروی، ص 23
- 10- اوہو، ص 23
- 11- اوہو، ص 35
- 12- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 130
- 13- ہن، سلطان کھاروی، ص 118
- 14- ہن، سلطان کھاروی، ص 44
- 15- اوہو، ص 66
- 16- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 34
- 17- اوہو، ص 88
- 18- اوہو، ص 93
- 19- اوہو، ص 101
- 20- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 38
- 21- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 35
- 22- ہن، سلطان کھاروی، ص 23
- 23- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 75
- 24- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 120
- 25- اوہو، ص 39
- 26- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 30
- 27- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 18

- 28- اوہو، ص 42
- 29- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 29
- 30- اوہو، ص 71
- 31- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 29
- 32- اوہو، ص 71
- 33- ہن، سلطان کھاروی، ص 25
- 34- پونیاں سلطان کھاروی، ص 56
- 35- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 108
- 36- ہن سلطان کھاروی، ص 118
- 37- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 32
- 38- ہن، سلطان کھاروی، ص 117
- 39- اوہو، ص 33
- 40- اوہو، ص 39
- 41- ہن، سلطان کھاروی، ص 118
- 42- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 58
- 43- اوہو، ص 50
- 44- ہن، سلطان کھاروی، ص 118
- 45- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 58
- 46- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 67
- 47- ہن، سلطان کھاروی، ص 120
- 48- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 39
- 49- ہن، سلطان کھاروی، ص 36
- 50- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 68
- 51- اوہو، ص 69
- 52- ہن، سلطان کھاروی، ص 42
- 53- پونیاں، سلطان کھاروی، ص 122
- 54- واچھڑ، سلطان کھاروی، ص 47
- 55- ہن، سلطان کھاروی، ص 9
- 56- اوہو، ص 11
- 57- اوہو، ص 12
- 58- اوہو، ص 93
- 59- واچھڑ سلطان کھاروی، ص 78
- 60- ہن، سلطان کھاروی، ص 31
- 61- اوہو، ص 18-19

سلطان کھاروی تے اصناف سخن

پنجابی کوتا دے بھرے بھنڈا راتے جھات پائیے تاں ایہہ گل نتر کے سامنے آندی ہے کہ ایس بھاگاں والی بولی دا پلا بہت ساریاں اصناف سخن نال بھر پور ہے۔ حیاتی دے ہر پکھ نوں وکھو وکھ اصناف سخن بیان کردیاں نیں۔ اک ہورا چرج گل ایہہ وے کہ ایس بولی دا ہر کوی اک توں ودھ اصناف سخن وچ بیان کرن دی صلاحیت رکھدا ہے۔ جس توں ایہناں کویاں دی ذہانت دا گوڑ لایا جا سکدا اے۔ ایس بولی دے ہر کوی نے اپنے انمول وچاراں نوں وکھو وکھ اصناف سخن وچ بیان کر کے کیول ایس دے ساہت دی امیری وچ حصہ ای نہیں پایا سگوں اپنے آپ نوں مہان کوی وی ثابت کیتا اے۔ ایہناں کویاں وچوں اک پرسدھناں سلطان کھاروی ہوراں دا وی اے۔ جہناں اپنے وکھو وکھ کوتا پرا گیاں وچ کئی اصناف سخن وچ کوتا لکھی اے۔ جس دا مختصر ویرانج اے۔

سلطان کھاروی دی حمد نگاری

”حمد“ عربی زبان دا شبد ہے جس دے ارتھ تعریف کرنا یاں شکر کرنا دے نیں“ (۱)

”حمد دا مطلب اے الحمد للہ کہنا حمد (ع۔ امث) خدا کی تعریف افعال۔ کرنا۔

ہونا“ (۲)

”قرآن پاک وچ ”الحمد“ دا شبد چوی وار آیا اے۔“ (۳)

ایس لئی مسلمان ایہہ شبد اپنی عام گل کتھ وچ کثرت نال ورت دے نیں۔ جس توں مراد رب دی تعریف تے شکر لیندے نیں۔ کیوں جے اوہناں دا یقین اے کہ خوشی تے غم، دکھ تے مصیبت آرام تے سکون، خوشحالی تے تنگی، حیاتی تے موت سبھے کجھ رب ولوں آؤندا اے۔ ایس لئی اوہو ذات، حمد، تعریف تے سجدے دے لائق اے۔ ایہو کارن اے کہ ہر مسلمان جدوں وی کوئی کم شروع کردا اے تاں سب توں پہلاں اپنے رب نوں یاد کردا اے، تے کم مکن پچھوں

الحمد للہ دے لفظ بولد اے جس دا مطلب رب دی تعریف تے شکر کرنا ہوندا اے۔

حمد لکھن لئی کسے خاص بنتر ڈھنگ یاں صنف دی پابندی نہیں، کسے وی صنف تے بنتر ڈھنگ وچ حمد لکھی جاسکدی اے۔ بہتے کویاں قصیدہ، غزل، مثنوی وریاں صنفوں وچ حمد لکھی اے۔ اجو کے سمے دے کویاں نے آزاد نظم دی ہیئت وچ وی حمد لکھی اے۔ ایہتھوں ایہہ گل کھل کے سامنے آجاندی اے پئی حمد بیان کرن لئی کسے خاص کھتیریاں بنتر ڈھنگ دی لوڑ نہیں ہوندی۔

حمد دی ہوند ساہنوں پنجابی ساہت وچ ڈھیر پرانی وکھالی دیندی ہے۔ کافیاں تے قصہ کاری اوہ کھتیر ہن جہناں وچ ساہنوں پرانی حمد دے نمونے ملدے نیں، جوں شاہ حسین (1539ء تا 1599ء) دی ایس کافی وچ رب دیاں اہناں صفتاں دا ذکر کیتا گیا اے:-

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ہیں باہر توں ہیں روم روم وچ توں
توں ہیں تانا توں ہیں بانا سبھ کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر نماں میں ناہیں سبھ تو (۴)

بلھے شاہ اپنیاں کافیاں وچ رب دی وحدانیت دا اقرار تے ماسوا اللہ دا انکار ناچ کیتا اے۔

الف - اللہ تے نال رتا دل میرا
میںوں ”ب“ دی خبر نا کائی
”ب“ پڑھیاں میںوں سمجھ نہ آوے
لذت الف دی آئی (۵)

سید وارث شاہ نے اللہ تعالیٰ دی حمد بیان کر دے ہو یاں کائنات دی تخلیق دا مقصد عشق نوں قرار دتا اے۔ قصہ ہیرا بھادا آغاز ناچ کیتا اے۔

اول حمد خدائے دا ورد کیجئے عشق کیتا سو جگ دا مول میاں
 پہلے آپ ہی رب نے عشق کیتا، معشوق ہے نبی رسول میاں
 عشق پیر فقیر دا مرتبہ اے، مرد عشق دا بھلا رنجول میاں
 (۶) کھلے تنہاں دے باغ قلوب اندر جنہاں کیتا اے عشق قبول میاں

سلطان کھاروی ہو راں دے دکھ و دکھ پر اگیاں وچ حمد بیان ہوئی ملدی اے۔ بھانویں
 اوہناں ربی صفتاں والی کوتا نون حمد دا دکھ اسرنا نواں نہیں دتا، پر ایس کوتا وچ جو حمد یہ رنگ
 ملدا ہے اوس دا ویرا کچھ انج اے۔ رب نے سوہنے سوہنے رنگ لے کے تتلیاں بنائیاں تے
 رنگاں دی اک سوہنی چادر دھرت اتے کھلا ردتی۔

دھنک دے رنگ لے لے کے
 بنائیاں تتلیاں قادر
 تے رنگی دھرت دی چادر (۷)
 اے میرے رب تیرے رنگاں نال ای میری حیاتی سوہنی بنی تے میرا جیون تیرے پوتر
 اسم پاروں روشن اے تے میرے ایہہ ساہ مانگوں نیں۔

تیرے رنگ ای میرا سرمایہ تیرے انگ حیاتی نیں
 تیرے پاک اسم توں روشن میرے ساہ خیراتی نیں (۸)
 ساری دنیا دے جنور تے انسان تیرے دراتے سلامی دیندے نیں۔ اے رب توں
 ایہناں دی آس مراد پوری کردے۔

کل جنور انسان تمامی تیرے درتے دین سلامی
 توں ایہناں دی وار پگا دے سوہنا سائیاں دھپاں لا دے

دھپاں دی ہن لوڑ اے   ماڑیاں نوں ایہہ تھوڑ بڑی اے
 ساڈیاں لوڑاں اج مکا دے   سوہنیا سائیاں دھپاں لا دے
 لے لے تیرا اچا ناواں   چڑیاں کال پئے کرن دعاواں
 توں ایہناں دی آس پچا دے   سوہنیا سائیاں دھپاں لا دے (۹)

حوالہ جات

- 1- مجمع اللغات فارسی، محمد رفیع مولوی فاضل دیوبند، الہ آباد، 1957ء، ص: 372
- 2- علمی اردو لغت، وارث سرہندی، لاہور، 1960ء، ص: 372
- 3- پنجابی ادبی صنفاں، اختر جعفری سید ڈاکٹر، پبلشرز، ایمپوریم، لاہور، 2003ء، ص: 1
- 4- کافیاں شاہ حسین، شاہ حسین، لاہور مجلس شاہ حسین، 1944ء، ص: 21
- 5- کلیات بلھے شاہ، بلھے شاہ، مرتبہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، لاہور، 1970ء، ص: 1
- 6- ہیر سید وارث شاہ، مرتبہ عبدالعزیز ایڈوکیٹ، لاہور، 1964ء، ص: 1
- 7- ہن، سلطان کھاروی، لاہور، گلشن ادب 6 خیبر پارک، 2021ء، ص: 21
- 8- کرلاپ، سلطان کھاروی، لاہور، ادارہ پنجابی زبان اردو تے ثقافت، 1999ء، ص: 16
- 9- بال بلو ننگے، سلطان کھاروی، لاہور، ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت، 2000ء، ص: 24

سلطان کھاروی دی نعت نگاری

نعت بھانویں کہ عربی زبان داشبد ہے تے ایس دے معنے تعریف کرنایاں وصف بیان کرن دے نیں۔ عربی وچ ایس مقصد لئی مدح شبد دی ورتوں کیتی جاندی اے۔ پر ادبی اصطلاح وچ لفظ نعت، رسول اکرم ﷺ دی مدح تے تعریف واسطے ورتیا جاند اے۔

نعت وچ رسول ﷺ دی ذات تے ذات نال سمبندھ رکھن والیاں شیواں نال عقیدت، محبت تے ارادت دے نال نال آپ دے ارشادات، پیغامات، نبوت دے مقصد نبی پاک دی بعثت نوں وی موضوع بنایا جاند اے۔ ایہناں سرنا نویاں اتے نعت لکھن لئی نعت نگار دا اسلامی اتہاس اتے عبور ہونا، قرآن و احادیث اتے ڈونگھی نظر، سیرت رسول ﷺ بارے جازکاری تے علم عمرانیات داماہر ہونا ات ضروری اے۔ فیرای اوہدی نعت وچ ڈونگھیائی تے اثر پیدا ہو سکد اے۔ کیوں جے نعت وچ سیرت دا جے کوئی واقعہ بیان کیتا جاوے تے اوہدی سند یا حوالہ نہایت احترام نال پیش کیتا جاوے، پئی نعت دی روح پھٹ نہ ہووے تے تاثیر وی دونی ہو جاوے۔

نعت وچ لفظاں دی ورتوں بہوں سوچ سمجھ کے کیتی جاندی اے، ایس لئی نعت وچ اک اک شبد اتے غور کیتا جاند اے پئی اوہ جذبے تے خیال دے نال نال موزوں تے مناسب وی اے یاں نہیں، کدھرے اوہدی ورتوں نال نعت وچ بے ادبی یاں گستاخی دا کوئی پہلو تاں نہیں نکلد ا۔ اجہیا اک وی شبد پوری لغت دے تقدس نوں پھٹ کر دیندا اے تے ثواب دی تھاں گناہ جھولی وچ پہ جاندے نیں۔ ایس لئی کئی کوی ہر قسم دیاں شعری صلاحیتاں رکھن دے باوجود نعت آکھن توں کنب جاندے نیں۔ پئی کدھرے کوئی بے ادبی دے مرتکب نہ ہو جاوے، کیوں جے نعت آکھنا کوئی سوکھا کم نہیں سگوں والوں کی پل صراط توں لنگھن دے برابر اے۔ جتھے بڑی احتیاط نال ٹریا جاند اے متاں بھورا جی بھل نال دوزخ دیاں تھاہ ڈونگھیایاں وچ ڈگ پین۔

سلطان کھاروی اک سچے عاشق رسول ﷺ نیں، آپ دی پاک ذات نال محبت نعتیہ کوتارا ہیں ڈلھ ڈلھ پیندی اے۔ آکھدے نیں کہ جگ وچ ہزاراں سوہنے آئے پر اوہناں دا کوئی جوڑ آپ دے نال نہیں جیویں دے اخلاق حسنہ رب نے آپ نوں بخشے نیں۔ انج دی بلاری کسے ہوور دی نہیں ہو سکدی۔

ہزاراں ہون گے سوہنے پر اوہدا جوڑ نہیں ہونا
 نبی دے وانگ کوئی دوجا خدا دی لوڑ نہیں ہونا
 کوئی وی پیار دی بولی ترے جہی بول نہیں سکدا
 کسے توں ظلم دا بازو وی انج مچکوڑ نہیں ہونا (۱)

مدینے سدن دا ترلا پاندے نیں۔ جے انج ہو جاوے تاں میں مدینہ شہر تے جالیاں ویکھ
 لاں گا۔

سد لے مدینے اک وار سوہنیا
 ویکھ لواں تیرا میں مینار سوہنیا
 ویکھاں تیرے شہر نوں میں گھم گھم کے
 تھکاں گا نہ جالیاں نوں چم چم کے
 ہووے جے نصیب ایہہ دیدار سوہنیا (۲)

اے نبی محترم آپ نوں رب نے عرشاں دی سیر لئی بلایا آپ نوں دنیا دا سلطان آکھدے
 نیں مینوں وی مدینے سدلو۔

عرشاں دا تینوں مہمان آکھدے
 دنیا دا نالے سلطان آکھدے
 مینوں وی نواز سردار سوہنیا
 سد لے مدینے اک وار سوہنیا (۳)

حوالہ جات

- ۱۔ وگن سلطان کھاروی، لاہور، گلشن ادب 6 خیبر پارک، 2012ء، ص 71
- ۲۔ ہن سلطان کھاروی، گلشن ادب خیبر پارک لاہور، 2021ء، ص ۵
- ۳۔ ہن سلطان کھاروی، گلشن ادب خیبر پارک لاہور، 2021ء، ص 6

سلطان کھاروی دیاں کافیاں

کچھ دواناں دے وچارنیں کہ کافی عربی زبان دا لفظ اے جیدے معنی نئیں مکمل، پورا یا کافی ہونا۔ کیوں جے قرآن مجید وچ ربی فرمان اے۔

”کنفی باللہ شہیدا اللہ دی گواہی کافی اے“ (۱)

”کنفی باللہ وکیلا اللہ کار ساز کافی اے“ (۲)

”قرآن حکیم وچ ایہہ لفظ کافی تے مکمل دے معنی وچ استعمال ہو یا اے۔

ایس لئی شاعری دی اجہی صنف نوں کافی آکھیا گیا ہے۔ جہدے وچ اک

مکمل مضمون اک مکمل خیال یاں اک مکمل جذبے دا اظہار کیتا گیا سی۔

شاعری دی ایس صنف نوں پڑھ کے یاں سن کے ہور کسے صنف یاں شاعری

دے مطالعے یاں سنن دی لوڑ نہیں رہندی۔ کیوں جے ایہدے راہیں بیان

ہون والا مضمون یاں خیال، ادبی ذوق، روحانی لوڑاں تھوڑاں تے وجدان

دی مکمل حد تک تسکین کر دیندا اے۔ ایسے پاروں شاعری دی ایس صنف

نوں کافی آکھیا گیا اے۔“ (۳)

کافی تے سنگیت دا آپسی گوہڑا سمبندھ ہے۔ کافی وچ سنگیت کچھ اگھڑواں ہوندا اے۔

ایس لئی سنگیت توں بناں کافی مکمل نہیں۔ جے ایہہ آکھیا جاوے کہ شاہ حسین نے کافی تے سنگیت

نوں لازم و ملزوم بنا دتا اے تاں کجھ غلط وی نہ ہووے گا۔ اونہاں اپنیاں کافیاں بارے واضح

شبدیاں وچ لکھ دتا، پئی ایہہ کافی فلاں راگ یاں راگنی وچ گائی جاوے مثال دے طور تے اوہناں

نے اپنی ایس کافی نوں راگ جے جے وئی وچ گاؤن دی ہدایت کیتی اے۔

متران دی مجمانی خاطر دل دا لہو چھانی دا
 کڈھ کلیجہ کیتم بیرے سو بھی لائق ناہیں تیرے
 ہور توفیق ناہیں کجھ میرے پیو کٹورا پانی دا (۴)

جتھوں تیکر کافی دی بتر دا سبندھ ہے ایہدے واسطے نہ تے کوئی بحر مخصوص اے تے نہ ای
 شعراں دی تعداد مقرر اے۔ اوہ بھانویں بحر لمی ہوے یاں نکلی، مٹھی ہووے یاں تکھی، مٹھی ہووے
 یاں پھکی۔ کوی اپنے خیالاں نوں کسے وی بحر وچ بیان کرد سکدا اے۔ اصل وچ ہوندا انج اے پئی
 مضمون یاں خیال اپنے نال بحر لے کے آندا اے شاعر شعوری طور یاں ارادی طور تے بحر دی چون
 نہیں کردا۔ اوہ جس سوچ یاں جذبے نوں بیان کرن دا چاہیوان ہوندا اے۔ پہلاں اوس نوں
 مناسب لفظاں داروپ دیندا اے جدوں شبد اک ترتیب وچ آجاندا ہے تے ہر خامی توں پاک
 ہو جاندا ہے تے اوہ آپوں اک بحر بن جاندا ہے تے مقصد اے پیچیدہ بہ یاں سوچ اپنے اظہار لئی
 لفظ تے بحر آپوں انتخاب کردا اے۔ شاعر ایس بارے بہتا گوہ تے فکر نہیں کردا۔

کافی وچ عام طور تے تصوف، جذبات نگاری، منظر نگاری، عشق تے حسن، فطرت تے
 کائنات، سنگیت تے روانی ورگیاں خوبیاں پائیاں جاندیاں نیں۔ شاہ حسین توں شروع ہوون والی
 ایہہ صنف ہن اک سنگھنے رکھ داروپ دھار چکی اے۔ اجو کے سمے دے کویاں وچوں سلطان
 کھاروی نے ات سوہنیاں کافیاں لکھیاں نیں۔ اوہناں دی ایس کافی وچ فراق سخراں اتے اپڑیا
 دکھالی دیندا اے۔ اپنی ذات دی نفی وی بیان کردے نیں۔

اکو تیری مالا جپدی بیٹے کنے سال
 یار فراق وصال تیرے وچ گواچ گیا ہاں
 مینوں آپ سنبھال یار فراق وصال
 میری میں تے ہے نہیں کدھرے اوہو آل دوال
 یار فراق وصال (۵)

اوہ توں تے میں دارولا مکاؤن دی گل کردے نیں۔ درشن پاؤن لئی زلیخا ہارا ڈیکدے نیں۔

رولا مکے تیں تے میں دا جے توں کریں ارادہ ایں دا

سنیا سی توں درشن دیں دا تا نگھ زلیخا ہار وے ماہی

ساؤن دے دیدار وے ماہی (۶)

سارے پریمیاں دے رانجھن گھر آئے نیں، پر جا پدا اے کہ میرے لیکھ ہار گئے نیں۔

رتاں رنگ تے پکھو تا نگھن آیا نہیں توں چن الا نگھن

پجا اے ہر ہیر دا رانجھن لیکھ نہ جاؤن ہار وے ماہی

ساؤن دے دیدار وے ماہی (۷)

ایہہ سب کچھ عشق پاروں ہو یا۔ نیناں جدوں محبوب داروپ دیکھیا تاں اوس نوں سجدہ
کیتا۔ من دی جھولی وچ خوشی تے ناامیدی دے پھل ڈگے تے اج وی کئی ہور لوک تیرے روپ
نوں پاؤن دی سدھر رکھدے ہوئے تیرے دردے سوالی نیں۔

نیناں نے سی سجدے نیتے دل نے سروں اتارے

جھولی ویوچ چنتا پائے آس امیدیاں لارے

کئی سوالی رہے کھلوتے تیرے روپ دوارے

عشق ترے دے وارے جاواں عشق ترے دے وارے (۸)

ہیر تے رانجھے دامیل نہیں ہونا۔ کیوں جے کئی کوہاں دی وتھا اے۔ جیویں کونج ڈاروں وچھر
گئی ہووے انج ای ہیر دا حال ہو گیا اے۔

ہیر دے کولوں رانجھن وکھ اے

جیویں کونج قطاروں کوئی ہونی دا

چالا ویکھے انہونی دے پاروں

آپ سہیڑے ساکاں نوں کیہ بوہے توں پرتائیے

(۹) جانی پیڑ پرائے اڑیے جانی پیڑ پرائے
 کوی نے بابا بلھے شاہ وانگوں راج نیتک حالت نوں انج بیان کیتا اے۔
 فیر اسمان اج ہاڑی نیچی فیر کھڑے اج سارے
 لیکھاں نوں ازماون والے منگ دعاواں ہارے
 لٹ پٹی بغداد تے دلی ڈگے لہور منارے
 عشق ترے دے وارے جاواں عشق ترے دے وارے

حوالہ جات

- 1- القرآن: النساء 79 تے 166، یونس 29، الرعد 43، بنی اسرائیل 96، الفتح 28
- 2- القرآن: النساء 81، 132، 171، الاحزاب 3، 48
- 3- نک سک، محمد آصف خان، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1992ء، ص 77
- 4- پنجابی ادبی صنفاں، اختر جعفر سید ڈاکٹر، لاہور، پبلشرز، ایمپوریم، 2003ء، ص 97
- 5- واچھر سلطان کھاروی، لاہور، بزم مولا شاہ اسلام پورہ، 2000ء، ص 16
- 6- اوہو، ص 19 - 7- اوہو، ص 20 - 8- اوہو، ص 23
- 9- اوہو، ص 22 - 10- اوہو، ص 24

سلطان کھاروی تے باراں ماہ

رتاں کسے وی علاقے دی رہتل اتے ڈونگھا اثر پوندیاں نیں۔ حیاتی دے پھیرنال رتاں دا پھیراے۔ بال پن وچ رتاں دارنگ ہور ہوندا اے تے جوانی وچ رت ہور طراں مانی جاندی اے۔ جد کہ بڈھے وارے ایہو رتاں لنگھ گئیاں رتاں دا ہوکا بن کے جاندیاں نیں۔ غلام یعقوب انور ایس صنف بارے لکھدے نیں۔

”اجیہی نظم جیہدے وچ سال دیاں باراں مہینیاں نوں چت رکھ کے شعر

کہے جاون“ (۱)

عبدالغفور قریشی لکھدے نیں:

”ہندی شاعری دا پرانا روپ اے۔ ہندی دے شاعر اک سال نوں چھ

رتاں وچ ونڈدے نیں۔ ایہناں رتاں وچ برہادی ماری روح دا بیان ہوندا

اے۔ جیہڑے اک رت توں دو جی رت وچ نویں وادھے تے ڈاڈھے

دکھاں بھریا ہوندا اے۔ ہندی وچ اجیہی شاعری نوں کھٹ رت بیان آکھیا

گیا اے۔ سنسکرت وچ کالی داس دی رتو سنہارا پ بھرنش وچ عبدالرحمان

ملتان دی سندیش راسک رت بیان دے بڑے سوہنے نمونے نیں۔ ہندی

وچ ملک محمد جائیسی نے ایس نوں اپنایا۔ انگریزی وچ باراں ماہے دی طرز دا

اک نمونہ سپینسر (1550-1599) شاعر نے 1576 وچ شیفرڈ کیلنڈر

لکھیا اے جیہدے وچ ہر مہینے دی کیفیت نوں بیان کیتا گیا اے“ (۲)

پنجابی لوک گیتاں تے باراں ماہ داسا نگا ڈھیر پرانا اے۔ ایہہ باقاعدہ کدوں توں لکھیا جان

لگیا اے ایس بارے سیانیاں گوڑ لائے نیں۔ سیانیاں نے کیوں جے لکھتی روپ ناں ہوون پاروں

دعویٰ نہیں کیتا جاسکدا۔ باراں ماہ دا جیہڑا مواد موجود اے اوس توں ایہہ گوڑا لایا گیا اے۔

”پنجاب وچ باراں ماہ دی پر نپر اکافی پرانی اے۔ گیارھویں صدی دے

مسعود سعد سلیمان لاہوری (1047-1122) دا فارسی باراں ماہ ایس

دا پرمان اے“ (۳)

ایس ثبوت توں اندازہ لایا جاسکدا اے جے دسویں گیارھویں صدی تک پنجابی ادب وچ

باراں ماہ دی کچی پیڈی روایت موجود ہووے گی۔ باراں ماہ دا جیہڑا مواد ایس ویلے تائیں سانجھ

وچ اے اوس مطابق بابا نانک دا باراں ماہ نہ قدیم اے۔

”ہن تیک دی تحقیق موجب گرو نانک صاحب دا باراں ماہ سب توں پرانا

اے۔ ایس توں معلوم ہوندا اے کہ گورو صاحب دے زمانے باراں ماہ رچن

دی ریت بھلی بھانت ترقی کر چکی سی۔ لوک ادب وچ تے دو جے ادب وچ

وی“ (۴)

اجو کے سمر رچی جان والی کوتا تے جھات پائیے تاں ایہہ گل سامنے آندی اے کہ ایس

سوئی صنف وچ باراں ماہ دے حوالے نال کوتا لکھن دا رواج گھٹ گیا اے۔ پر کدھرے کدھرے

اج وی کئی کوی ایس صنف دی امیری وچ حصہ پاندے دکھالی دیندے نیں۔ اجیہاں کویاں وچوں

اک ناں سلطان کھاروی ہوراں داوی اے۔ اوہناں دیاں دکھو دکھ دو کتاباں وچ باراں ماہ پڑھن

نوں ملدے نیں۔ اک باراں ماہ دیسی مہینے تے دو جا انگریزی مہینے دے سرنا نویں پٹھ لکھیا گیا

اے۔ اوس دے لکھے باراں ماہ وچوں کجھ ونکیاں حاضر نیں جو کوی نے نکی بحروچ لکھیاں نیں۔

جیٹھ

لے سن نی مائے! ستیے ہے تپیا بھنچیا جیٹھ

ایہ دھرتی بھیت خدا دا اے ہے کوئی قیامت پٹھ

ہاڑ

لے سن نی مائے! ستیے سے ہاڑے لیندا ہاڑ
ہن چکی تھلے ہتھ نیں جو انبر پاون سیاڑ
پوہ

لے سن نی مائے! ستیے کیہ پوہ دے رنگ ترنگ
جے کھیڑے حاکم ہوگئے فر اجرّ جانا اے جھنگ
ماگھ

لے سن نی مائے! ستیے جو گاؤن سناوندا ماگھ
اسیں رات گزاری سوں کے پر دودھ نا لایا جاگ
پھکن

لے سن نی مائے! ستیے کیہ پھکن پاوندا وین
نہیں ساڈی رت اے بدلدی تاں سول کلیجے پین (۵)
انگریزی مہنیاں نوں سرنواں بنا کے لکھے باراں ماہ وچوں کجھ مثالیں انج نہیں۔

اپریل آ کے ساڈے بوہے تے واج ماری
ٹھہرو! اوہ بخش بازو! کیہ چڑھ گئی خمارى؟
دنیا تے ہیر رانجھا سوئی چھاں دے قصے
سارے نہیں لیکے جاندا آؤندے کسے دے حصے
کنکاں دے طور بدلے آگئی سی پھر وساکی
ڈھولاں نے گج پائی راہک نے بولی آکھی
انباں نوں بور لگا کوئل پئی کوکدی سی
چیتے کسے دی سپنی راتاں نوں شوکدی سی
نیناں سچ میرے آ کے تارے قیام کر دے
نیندراں دا زہر پی پی سہنے آرام کر دے

جینا حرام کر دے چیتے دی چک کچھے
 تیرا خیال رہندا ماضی نہ حال رہندا
 میرے جواب مر دے تیرا سوال رہندا
 کندھے کدی نہ لگی چنتا مری دی بیڑی
 چھیڑی جدوں وی چھیڑی جھولے جے ایہہ سانوں
 چوکھا ڈر آ گیا سی ساڈے پیار اندر
 اوہ بھنگ پا گئے سی ہر شے بدل کے رہندا
 کاہنوں جفا پئی جر دی میری وفا دا گہنا

حوالہ جات

- 1- بول تے تول، انور غلام یعقوب، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1997ء، ص 13
- 2- پنجابی ادب دی کہانی، عبدالغفور قریشی، لاہور عزیز بک ڈپو، 1972ء، ص 82
- 3- پنجابی کلاسیکی شاعری داصنف ویرا، عاصمہ قادری ڈاکٹر، کلیہ علوم شرقیہ جامعہ پنجاب لاہور، 2011ء، ص 112
- 4- اوہو، ص 113
- 5- واچھر سلطان کھا روی، لاہور، بزم مولا شاہ، 2009ء، ص 124، 126
- 6- ہن سلطان کھاوی، لاہور، گلشن ادب کا خیر پارک، 2021ء، ص 79 تا 81

سلطان کھاروی تے ست وارہ

ایہہ پنجابی شاعری دا اک پرانا روپ اے جس وچ ہفتے دے ست دناں دے ناواں تے شاعری کیتی جاندی اے۔ جویں بارہ ماہ وچ مہینے دے ناں اتے شاعر اندر لیاں تے باہر لیاں رتاں نوں بیان کردا اے۔ ڈاکٹر ونجارا بیدی آکھدے نیں۔

”اک پرسدھ لوک کا روپ، جس وچ کسے وچار بھاوناتے منوت نوں ہفتے

دے ست واراں نوں آدھار بنا کے پرگٹ کیتا گیا ہوے۔“ (۱)

ایس کو تا وچ عام کر کے شگن تے بد شگن، وہم تے ہور ایسے طرح دے بھرم، بندے دے جیون نال جڑے ستواریاں وچ بیان ہوندے رہے نیں۔ لین دین، سفر، پہناواتے کھان پین تو اڈرتاں دا بدلن وی ستواریاں دا حصہ بنیا۔ لوک شاعری دا پینڈا کر کے ایہہ صنف کلاسیک دا جز بنی تے کلاسیکی شاعراں ایس دے موضوع نوں ہور کھلاریا تے پیار محبت وچ جدائی دے تے ہجر نوں بیانیا جو ایس کائنات دے بنن پاروں جمیا وحدت دا کثرت وچ کھلن ہی فراق دا مڈھا اے۔

جمعرات سہاونی، دکھ درد نہ آبا باپ

اوہ جامہ ساڈا پہن کے، آیا تماشے آپ

اگوں آگئی جمعرات شرابوں گا گر ملی برات

لگ گیا مست پیالہ ہات مینو بھل گیا ذات صفات

دیوانی ہو رہی

ایسی زحمت لوک نہ پاون ملاں گھول تعویذ پلاون

پڑھن عزیمت جن بلاون سیاں شاہ مدار کھڈاون

میں چپ ہو رہی (۲)

کوی نے اپنے ست وارے وچ ہجر دے اثرات نوں انج بیان کیتا اے۔

بدھ رہی نہ سدھ ٹکانے یاد کراں تے روواں
 کالی رات ڈراوے ، ساڑن دیوے بلدیاں لوواں
 میل ملاپ ہوئے تے سارے داغ جدائی دھواں
 پر سجن جے اج نہ آیا کل ہوواں نہ ہوواں
 جوٹھی موٹھی بیٹھ بنیرے کاگا من پرچاوے
 کونل کوکے تے من پھوکے کونج پئی کرلاوے (۳)

حوالہ جات

- ۱۔ پنجابی کلاسیکی شاعری واصف ویروا، عاصمہ قادری ڈاکٹر، لاہور، کلیہ علوم شرقیہ
جامعہ پنجاب، 2011ء، ص 163
- ۲۔ قانون عشق، انور علی رہتکی، لاہور، اللہ والے کی قومی دکان، سن ن م، س 142
- ۳۔ واچھر، سلطان کھاروی، لاہور، بزم مولا شاہ، 2009ء، ص 73

سلطان کھاروی دی گیت نگاری

”گیت ہندی زبان والفظاے برجیدے معنی نیں راگ، سنگیت، بھجن، ہرور وغیرہ۔“ (۱)

ایس لئی گیت تے سنگیت دا آپو وچ گوہڑا سمندھا اے جتھے گیت اے او تھے سنگیت اے تے جتھے سنگیت ہووے گا او تھے گیت وی ہووے گا۔ گیت دراصل من دیاں ڈوہنگایاں وچ جنم لین والے جذبیاں تے احساساں دے آپ مہارے پرگھٹا وے داناں اے۔ جیہدے وچ سادگی، سلاست تے روانی مکمل درجے تک موجود ہوندی اے۔ ایسے پاروں آکھیا جاندا اے کہ گیت کوتا دا اک اجہیا روپ اے جو دلاں دیاں اتھا ڈوہنگایاں وچ پیدا ہوندی اے، تے دلاں دیاں اتھا ڈوہنگایاں تیک اثر کردی اے۔ گیت کیول جذبیاں دے اظہار داناں ہی نہیں بلکہ ایہدے سرنا نویاں وچ بڑی وسعت تے ون سونتا پائی جاندی اے۔ نظم وانگوں گیت نوں وی خاص موضوع تیک محدود نہیں رکھیا گیا سگوں نظم جذبہ تے احساس دیاں نکی توں نکی کیفیتاں گیت دا موضوع بن سکدیاں نیں۔ ایس لئی عشق تے محبت، کوشش تے محنت، قومیت، حریت رزم تے بزم، کرم تے ظلم، ہجرت وصال، جذبہ تے خیال، حسن تے جمال، عشق بے مثال، ہراوہ شے جیڑی انسانی احساس دا حصہ اے گیت دا موضوع بن سکدی اے۔ گیت بارے ڈاکٹر وزیر آغا لکھدے نیں:

”گیت کا امتیازی وصف یہ ہے کہ ماں، زمین یا معاشرے کے باطن میں پیدا ہونے والی کروٹ کا علم بردار ہے۔ اسی لیے گیت میں زمین سے وابستگی بہت توانا ہے۔ مثلاً گیت کی آواز میں دھرتی کی بہت سی دوسرے آوازیں شامل ہو جاتی ہیں۔ جسے کوئل کی کوک، مینا کا ترنم بھنورے کی گھن گھن وغیرہ۔“ (۲)

سلطان کھاروی پنجابی زبان دے اچ کوٹی دے کوی نیں۔ اوہناں نے نظماں نوں وکھ گیت وی لکھے نیں۔ اوہناں دے گیتاں وچ پنجاب دی تہذیب تے ثقافت دیاں سونہیاں مورتاں دکھائی دیندیاں نیں۔ جہناں وچ جذبیاں دے رنگ بھرے ہوئے نیں۔ جو ایہہ پڑھو:

آجا آجا توں وی آیا شام دا تارا شام دا تارا بولے تن تارا رارا

میریاں محبتاں دے پھل نیں اڈیکدے آن کے وچھوڑیاں تے پھیر ماہی لیک وے
 گل نوں نبھائی دا اے لائی دا نہیں لارا آجا آجا توں وی آیا شام دا تارا
 اوہناں دے گیتاں وچ وچھوڑے دے کرلاپ، دکھاں دے جھرناٹ، تے پیار محبت
 دیاں گلاں موجود نیں۔ اوہناں دے گیتاں وچ خارجیت دے نال نال داخلیت دا پکھ وی اگھڑ
 واں ایں۔ ایس توں دکھ شبراں دی کولتا اوہناں دے گیتاں دی وڈی خوبی اے جو یں ایہہ گیت:

اے جاہاں دی کھیتی نوں تریہ دی اگ پئی ساڑے
 اسیں رویئے مقدر نوں اساڈے لیکھ نیں ماڑے
 اساڈی تانگھ موئی نوں کسے نہیں آن پرچایا
 اساڈا ساون نہیں آیا (۴)

اوہناں نے اپنے گیتاں وچ اچھے شبدور تے نیں جنہاں پاروں گیت وچ صوتی آہنگ
 ابھر دا اے۔ ہم آہنگی تے گھلاوٹ جنم لیندی اے۔ جیہڑی گیت وچ تاثیر پیدا کردی اے کیوں
 جے گیت وچ سب توں پہلاں اوہدی ہم آہنگی تے گھلاوٹ من نوں کھچ دی اے فیہ معنیاں ول
 دھیان جاندا اے جو یں ایہہ گیت:

ساون دے دیدار وے ماہی نہ ایہ رت وسار وے ماہی
 کھنباں نے احسان آکیتے اگے ہار نہ ہن وی بیتے
 سکھاں سکھدی سجدے نیتے ڈبڈی پیری تار وے ماہی
 ساون دے دیدار وے ماہی (۵)

حوالہ جات

- ۱۔ پنجابی ادبی صنفاں، اختر جعفری سید ڈاکٹر، لاہور، پبلشرز ایموریم 3003، ص 317
- ۲۔ اردو شاعری کا مزاج، وزیر آغا ڈاکٹر، لاہور، 1980، ص 170
- ۳۔ واچھر سلطان کھاروی، لاہور، بزم مولا شاہ، 2009، ص 27
- ۴۔ اوہو، ص 51
- ۵۔ کرلاپ، سلطان کھاروی، لاہور، ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت 1999، ص 69

سلطان کھاروی دی بال شاعری

بال کسے دی قوم تے دیس دا اوہ مستقبل ہوندے نیں جنہاں توں دیس واسیاں دیاں بہت ساریاں آساں امیدیاں وابستہ ہوندیاں نیں۔ بڈھی پیڑھی نوں بالاں وچ اپنا مستقبل دکھالی دے رہیا ہوندا اے۔ اس لئی ایہناں دی تعلیم و تربیت اُتے خاص دھیان دتا جاندا اے۔ اخلاقیات تے صدیاں بڈھی قوم دیاں ریتاں توں نویں پیڑھی توں جانو کر وایا جاندا اے۔ کدے تے ایہہ تعلیم دھرم تے دھرمی پوتھیاں راہیں دتی جاندی اے تے کدے سماج اندر پرچلت نکلیاں نکلیاں کہانیاں تے کوتاراہیں، کدے بڈھی پیڑھی اپنے تجریاں نوں نویں پیڑھی نوں ایس ڈھنگ وچ دسدی اے کہ اوہناں دا جیون سوکھا ہو جاوے۔ اوہ سماج لئی چنکے منکھ بن کے سماج سدھارتے ترقی لئی کم کرن۔ ایہو کارن اے کہ پنجابی سماج اندر ایہہ کم پرانے سمے توں ہوندا آرہیا اے۔ پہلے منورنجن دے سادھن گھٹ سن۔ ایس لئی شام نوں نانی یاں دادی نوں پیڑھی نوں کہانیاں سنا کے اوہناں نوں جیون جاچ دسن دا اپرا لکیتا جاندا سی فیہ منورنجن سادھناں دی انتی ہوئی تے بال نانی یاں دادی نوں چھڈ کے کارٹون دیکھن لگ پئے۔ ہن نوبت اتھے تیک آگئی ہے کہ بال موبائل فون وچ ایسے کھب گئے نیں کہ اوہناں کول نانی دادی کولوں کہانی سنن دا سماں نہیں۔ پہلے پہل کچھ بال رسالے وی نکلدے سن۔ بزرگ بالاں لئی خریددے تے بالاں نوں پڑھن لئی دیندے، ایہہ رواج وی مک گیا اے۔ ایس ریت دے مکن نال یاں ساہت لکھن والیاں دی گنتی وی بہوں گھٹ گئی اے۔ پر ایس گئے گزرے سمے وچ وی کچھ آہری کوی تے لکھاری بال ساہت دی رچنا وچ رچھے ہوئے نیں۔ ایہناں وچوں اک ناں سلطان کھاروی داوی اے۔

سلطان کھاروی دیاں بال نظماں ”بال بلونگے“ سرنا نوں پیٹھ چھپ کے ساہمنے آئیاں نیں۔ آسان شبدوں وچ بیان ہویاں ایہہ نظماں بال ساہت اندر نگھر وادھا اے۔ ایہہ پراگا جتھے

بالاں نوں منورنجن فراہم کردا اے اوتھے اوہناں دی جانکاری وچ وادھاوی کردا اے۔ نظماں دے پاتر تے سرنا نویں تے بیان ڈھنگ سوکھا ہون پاروں بالاں دادھیان اپنے ول نظماں کھچن وچ کامیاب ہویاں نیں۔ کچھ نظماں دادیرواں نچ اے۔

پراگے داڈھ سوہنے رب نون یاد کر کے بندھ دے نیں۔ اوہ دعا منگدے نیں کہ اے میرے رب مجھاں گاواں لئی پٹھے، چڑیاں لئی بھیاتے کھیتی لئی بارش عطا کر۔ بارش وسن نال دریاواں وچ پانی دی ماتراوی ودھ جاوے گی۔

پٹھے مجھاں گاواں لئی بھپا چڑیاں کاواں لئی
 بارش مینہ دریاواں لئی اللہ سوہنیا سانواں دے
 کل جنورتے منکھ تیرے دراتے سیس جھکاوندے نیں ایہناں دی گل سن، بینتی نوں پروان
 کرٹھند پاروں ساریاں دا برا حال اے۔ ہن دھپاں دی لوڑ ہے۔

کل جنور انسان تمامی تیرے درتے دین سلامی
 توں ایہناں دی وار پگا دے سوہنیا سائیاں دھپاں لا دے
 دھپاں دی ہن لوڑ اے

بال کوتا دا مکھ وشا مقعدیت ہوندا اے۔ بالاں نوں چنکے گن گرہن کرن دے قابل بنایا
 جاوے۔ آپس وچ مل کے رہن دی پریرنا نچ دیندے نیں۔

اک سیانے دا اے کہنا چار پلاں دا
 جیون کہنا چھڈو وی
 اے لڑدے رہنا

جیاتی وچ ہار جت ہوندی رہندی اے پر ماڑا کم دو جے دا حق مارنا ہوندا اے۔
 بھاویں جتو بھاویں ہارو اک دوئے دا حق نا مارو

چنگی سنی چنگی کہنی آؤ کھیڈو باراں ٹہنی
 سویردی سیر صحت لئی بہوں لائے وند ہوندی اے، خاص کر جدوں گرمیاں سے ٹھنڈی ہوا
 چلدی ہووے۔ سیر کرن تے رب دا شکر ادا کرن دی تلقین انج کر دے نیں:

آؤ باگے سیراں کریئے سوہنے دا ہن کلمہ بھریئے
 جیں گھڑی اے سوہنی گھلی چلی واء پرے دی چلی
 ایسی پراگے دی اک اگھڑویں صفت منظر نگاری اے۔ کوی نے ہر منظر دا چترن سوکھے
 شبدان راہیں انج کیتا اے کہ پرھن والے نوں انج لگدا اے جیوں اوہ ایہہ منظر اکھیں ویکھ رہیا
 ہووے۔ کچھ مثالان انج نیں:

تتلی رب دی بہوں سوہنی مخلوق اے۔ جدوں ایہہ باگاں اندراڈدی ہے تاں بہوں سوہنی
 لگدی اے۔ بالاں نوں مت دیندے نیں کہ ایہنوں نہ پھڑو:

جہڑے ویلے وی ایہہ اڈی	جاپی جیویں بسنتی گڈی
نہ پئے ایہدے رنگ چراؤ	تتلی نوں نہ کدی ستاؤ
ایہدے متھے اُتے بندی	پیاراں دے پئی سدے دندی
کھاؤ ترس ایہدے تے کھاؤ	تتلی نوں نا کدے ستاؤ
بچے ایہدے کچھے پھردے	رہندے ایہدے اردے گردے
سارے بالاں نوں سمجھاؤ	تتلی نوں نہ کدی ستاؤ

امبر اتے اڈدے کبوتران دا چترن پڑھو:

آؤ باگے سیراں کریئے	سوہنے دا ہن کلمہ بھریئے
دھرتی اتے پیلاں پائیاں	امبر توں کیہ واجاں آئیاں
اودھر ہویاں فیر چڑھائیاں	لگن وانگ رمال کبوتر

دیکھو اڈن لال کبوتر سوہنے سوہنے پیارے
 وچ فضا دے کھنڈ کھلارے جاپن پئے آسمانی تارے
 کھیڈن کیویں حال کبوتر

پنچھیاں وچوں کاں شرارتی پنچھی اے، جدوں کسے بنیرے اتے بہہ جاوے تاں ایہہ کچھ لیا
 جادا اے کہ ایس کچھ ماڑا ای کرنا ایس لئی اوہنوں اڑا دتا جاندا اے۔

بیٹھا ہويا اے مار کسے تے کرنا اے ایہنے وار کسے تے
 سوچی جاندا اے تدبیر مارو مارو کاں نوں تیر
 کالا کردا کالی کار جو وی لہھے جائے ڈکار
 مندا ایہدا انت اخیر مارو مارو کاں نوں تیر

کوی نے بال نظماں نوں سوہنیا تشبیاں نال شنکار یا اے۔ جس نال نظماں وچ خوبصورتی
 تے گہرائی پیدا ہوگئی اے۔ ایہہ مثال پڑھو

کتھوں آئیاں فوجاں؟ چوہے دے لئی
 بنیاں موجاں ماری گھیس
 نہ اچی بولے وچوں پکھی وانگوں ڈولے

نظم ”کہڑے دن“ بال ذہنی پدھرتوں بہوں اگا نہہ دی نظم اے۔ ایہہ کم وڈیاں یاں
 سرکاراں دے سوچن تے کرن دا ہوندا اے جس نوں کوی نے ایس پراگے وچ بال نظم و جھوں شامل
 کیتا اے۔ ہاں جے کراک بال دی سدھر سرناٹویاں رکھدے تاں فیر ایس نوں پراگے وچ شامل
 کیتا جاسکدا اسی۔ انج اے نظم ”بدھو چا ہوندا اے“ بغیر کسے مقصد دے لکھی گئی اے۔ ایس وچ جس
 قسم دی سوچ دا اظہار کیتا گیا اے۔ اوہ بالاں نوں پرھائی توں دور کرن والا اے۔ میرے نڈیرے
 اس پراگے دی ایہہ سب توں ماڑی نظم اے۔

ات ضروری گل

سلطان کھاروی ہوری ایچ کوٹی کوی نیں۔ مینوں اوس سے وڈی حیرانی ہوئی جدوں اوہناں دی کوتا کو پراگے وچ دودو وار پڑھن نوں ملی۔ میں ایس نوں ادبی بددیانتی قرار دیواں گا۔ کیوں جے انج کیول لکھت دے صفحے ودھان کارن ای لوک کردے نیں۔ ویروا کجھ انج اے۔

لکھت داناں: وگن

صفحہ نمبر	دوجی وارد اصفحہ نمبر
44	51
49	53
47	55
50	54
15	67
23	80

لکھت ”واچھر“ دے صفحہ نمبر 23 اتے جیہڑی کافی درج اے اوہ کافی لکھت ”کرلاپ“ دے صفحہ نمبر 37 اتے پڑھن نوں ملدی اے۔ ایس دا کارن کیول کوی ای دس سکدا اے۔

حوالہ جات

اصل متن، ”بال بلونگے“، سلطان کھاروی، لاہور، ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت،

۲۰۰۰ء وچوں لیا گیا اے۔

شعر کہنا تے شعر نوں سمجھنا دوو کھو و کھن نہیں۔ کوی شعر کہند اتے اوہناں نوں اپنی فنکاری نال سوار دا اے۔ شعر کہن والا او دوں تک لوکائی دے ساہمنے نہیں آؤندا جدوں تیک کوئی اوس دی فن کاری نوں سراہن والا نہ ہووے۔ وارث شاہ نوں اج کوئی نہ جاندا ہوندا جے او ہدے اُتے کیتے گئے تبصرے منظر عام تے نہ آؤندے۔ اک کھوج کاری کسے کوی یا فن کار نوں اوہ مقام یاں مرتبہ دین دی کوشش کردا اے جو اوس دا حق اے۔ جدوں تک کوئی کھوج کار کسے کوی دی کوتاواں نوں ساہمنے لیا کے اوہناں اُتے تبصرہ نہیں کردا تے اوہناں دے اندر لگے ہوئے معنی دریافت نہیں کردا او دوں تک کوی دی دنیا عام لوکائی توں لگی رہندی اے۔ اک کھوج کاری کسے کوی نوں اوہدا اصل مقام دے سکدا اے۔

انگریزی سوجھوان آکھدے نیں کہ کسے وی کوی دی کوتاواں نوں پڑھ کے اوہدے ماحول تے اوہدی زندگی دی مصروفیات دا اندازہ لایا جاسکدا اے۔ ایسے طرح جدوں کسے کوی زندگی تے اوہدے حالات نوں ساہمنے لیا کے اوہدی کوتاواں دا ویروا کیتا جاوے تے کھوج کار اوہدے اصل معنیاں تک پہنچ جاوے او دوں اوہدے نال انصاف ہوندا اے۔ ڈاکٹر محمد ایوب ہوری اک نویکلے کھوج کار نیں۔ اوہ نہ صرف اک کوی دیاں کوتاواں دے موضوعات نوں بیان کردے نیں سگوں اوس دے نال نال اوہ کوی دی زندگی تے اوہدے ماحول نوں وی بیان کردے نیں۔ ڈاکٹر محمد ایوب ہوراں نے سلطان کھاروی نال ملاقاتاں کر کے تے اوہناں دے یاراں دوستاں نال مل کے اوہناں دی کوتاواں نوں اوہناں دیاں گلاں دی چھتر چھانویں جاچن دا آہر کیتا اے۔ ایس کتاب دی سب توں وڈی خوبی ایہہ ہے کہ ایہدے وچ سلطان کھاروی دی زندگی دے حالات وی نیں تے اوہناں دی شاعری دے موضوعات وی۔ ڈاکٹر محمد ایوب ہوراں نے اک نویکلے سچ نال اوہناں دی شاعری نوں دیکھن دی کوشش کیتی اے۔ اوہناں دی غزل ہووے یاں نظم، حمد ہووے یاں نعت، ساریاں صنفاں نوں اوہناں دے رنگ وچ دیکھن تے جاچن دی کوشش کیتی اے۔ ڈاکٹر صاحب ہوراں لئی ایس بھر پور تے مکمل کھوج کاری پاروں ڈھیر ساریاں ودھائیاں تے دعاواں نیں کہ اللہ پاک اوہناں دے قلم تے کھوج وچ ہور برکت عطا کرے تے اوہ ایسے طراں کتاباں الیکدے رہن۔

ڈاکٹر عارف حسین عارف

فیصل آباد